

**ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ФЕРЕНЦА РАКОЦІ ІІ
II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA**

**Кафедра філології
Filológia Tanszék**

**ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА ТА ОСНОВИ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ / BEVEZETÉS A NYELVTUDOMÁNYBA ÉS A
TUDOMÁNYOS KUTATÁS ALAPJAI**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ / MÓDSZERTANI AJÁNLÁS
до самостійних робіт / önálló munkákhoz

*Вступ до мовознавства та основи наукових досліджень / Bevezetés a
nyelvtudományba és a tudományos kutatás alapjai*
(назва навчальної дисципліни / a tantárgy megnevezése)

Перший (бакалаврський) / Alapképzés (BA)
(ступінь вищої освіти / a felsőoktatás szintje)

01 Освіта/Педагогіка / 01 Oktatás/Pedagógia
(галузь знань / képzési ág)

*Середня освіта (Українська мова та література)
Середня освіта (Мова і література угорська) /
Középiskolai oktatás (Ukrán nyelv és irodalom)
Középiskolai oktatás (Magyar nyelv és irodalom)*
(освітня програма / képzési program)

Берегове / Beregszász
2025 р. / 2025

Методичні рекомендації призначаються для більш ефективної організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Вступ до мовознавства та основи наукових досліджень» для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова та література)» та «014 Середня освіта (Мова і література угорська)». Освітні програми: «Середня освіта (Українська мова та література)», «Середня освіта (Мова і література угорська)». Укладачі: Черничко С.С., Барань Є. Б., Вараді К. Ю., Певсе А. А. – Берегове: ЗУІ ім. Ф. Ракоці II, 2025 р.

Затверджено до використання у навчальному процесі
на засіданні кафедри філології ЗУІ ім. Ф. Ракоці II
(протокол №109 від 16.01.2025 року)

Розглянуто та рекомендовано Радою забезпечення якості вищої освіти
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II
(протокол №1 від 11.02.2025 року)

Рекомендовано до видання в електронній формі (PDF)
рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II
протокол №1 від 12.02.2025 року

Підготовлено до видання в електронній формі (PDF) кафедрою філології
спільно з Видавничим відділом Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II
Розробники методичних рекомендацій:

Степан ЧЕРНИЧКО – професор філологічних наук, професор кафедри філології
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Єлизавета БАРАНЬ – доктор філософії в галузі гуманітарних наук, доцент кафедри
філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Крістіян ВАРАДІ – магістр філології, викладач-стажист кафедри філології Закарпатського
угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Андрея ПЕВСЕ – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філології Закар-
патського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Рецензенти:

Вільмош ГАЗДАГ – доктор філософії, доцент, доцент кафедри філології Закарпатського
угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Д-р Вікторія ШТЕФУЦА – PhD, завідувач кафедри української мови та культури
Ніредьгазького університету

Відповідальні за випуск:

Аніко БЕРЕГСАСІ – доктор габілітований, доцент, завідувач кафедри філології
Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Олександр ДОБОШ – начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці II

За зміст методичних рекомендацій відповідальність несуть розробники.

Видання методичних рекомендацій у друкованій формі (PDF)
здійснено за підтримки уряду Угорщини.

Видавництво: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II (адреса: пл.
Кошута 6, м. Берегове, 90202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua)

© Черничко Степан, Єлизавета Барань, Крістіян Вараді, Андрея Певсе, 2025

© Кафедра філології ЗУІ ім. Ф.Ракоці II, 2025

A módszertani útmutató a 014 Középfokú oktatás. Ukrán nyelv és irodalom / Magyar nyelv és irodalom BSc szintű képzési program alapján lett kidolgozva. A kiadvány célja – összefoglalni és begyakorolni a Bevezetés a nyelvtudományba és a tudományos kutatás alapjai kiemelt fejezeteit, ellátni a hallgatókat az ezekhez kapcsolódó önálló munkákhoz szükséges módszertani útmutatásokkal. A tárgy kötelező, oktatására a 014 Középfokú oktatás. Ukrán nyelv és irodalom / Magyar nyelv és irodalom BSc I. évfolyamának első félévében kerül sor. A módszertani útmutatót elsősorban a nappali tagozat hallgatói számára ajánljuk, de haszonnal forgathatják a levelezősök is.

Az oktatási folyamatban történő felhasználását jóváhagyta
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszéke
(2025.01.16. №109, számú jegyzőkönyv).
Megjelentetésre javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Minőségbiztosítási Tanácsa
(2025.02.11. №1. számú jegyzőkönyv).
Elektronikus formában (PDF fájlformátumban) történő kiadásra javasolta
a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2025.02.12. №1. számú jegyzőkönyv).

Kiadásra előkészítette a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Filológia Tanszéke, valamint Kiadói Részlege.

A módszertani útmutató kidolgozói:

Cserniczkó István – *professzor*, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének professzora
BÁRÁNY Erzsébet – *docens*, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének docense
VÁRADI Krisztián – a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének oktató gyakornoka
PŐSZE Andrea – *docens*, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének docense

Szakmai lektorok:

Dr. Gazdag Vilmos – *docens*, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének docense
Dr. Stefuca Viktória – PhD, a Nyíregyházi Egyetem Ukrán Nyelv és Kultúra Intézeti Tanszékének tanszékvezetője

A segédlet tartalmáért kizárólag a módszertani útmutató kidolgozói felelnek.

A kiadásért felelnek:

Dr. BEREGSZÁSZI Anikó – habilitált doktor, PhD, *docens*, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszékének tanszékvezetője
DOBOS Sándor – a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Kiadói Részlegének vezetője

Kiadó: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202, Beregszász, Kossuth tér 6.
E-mail: foiskola@kmf.uz.ua)

© Cserniczkó István, Bárány Erzsébet, Váradi Krisztián, Pösze Andrea, 2025
© A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Filológia Tanszéke, 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Перелік тем і питань для самоперевірки.....	6
Перелік тем проєктів / рефератів.....	13
Тести для підсумкового контролю.....	14
Модуль 1.....	14
Модуль 2.....	18
Список літератури.....	22
Додаток А.....	24
Додаток Б.....	25
Додаток В.....	25
Додаток Г.....	26
Додаток Д.....	26
Додаток Е.....	27
Додаток Ж.....	28
Додаток И.....	29
Додаток К.....	34
Додаток Л.....	36
Додаток М.....	40

ВСТУП

Мета й завдання самостійної роботи

Сприяння розвитку навичок самостійної роботи з науковою літературою, що передбачає удосконалення самостійного творчого мислення студентів першого курсу та самостійного поповнення й оновлення їх знань. Студенти повинні таким чином ознайомлюватися також із методами обробки фактичного матеріалу та підходами до його збору, враховуючи останні досягнення мовознавства, що має допомогти студентам в оволодінні важливими процедурами сучасних лінгвістичних досліджень.

Види самостійної роботи: відповіді на запитання, доповіді за темами, плани власних досліджень.

Система забезпечення самостійної роботи навчально-методичними засобами:

- 1) конспект курсу лекцій викладача;
- 2) методичні вказівки;
- 3) платформа Googl Classroom;
- 4) навчальні підручники.

Пояснення щодо користування методичними вказівками: методичні матеріали передбачають можливість проведення самоконтролю студентом.

Час та місце виконання самостійної роботи студентами: самостійна робота студента може виконуватися у вільний від занять час у бібліотеках університету, в міських бібліотеках, навчальному кабінеті та в домашніх умовах.

Проведення консультацій викладачів згідно з графіком: самостійна робота студента проводиться відповідно до заздалегідь складеного графіка, що гарантує можливість отримання необхідної консультації або допомоги викладача. Графік консультацій викладачів доводиться до відома студентів на початку семестру.

ПЕРЕЛІК ТЕМ І ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

Тема 1. Мовознавство як наука. Суть мови

1. Основні методи лінгвістичних досліджень.
2. Поняття про знак. Знакова природа мови.
3. Мова та суспільство.
4. Зв'язок мови й мислення.

Питання для самоперевірки

1. Сформулюйте визначення знака. Назвіть його основні властивості.
2. У працях яких філософів і мовознавців започатковано вчення про знакову природу мови?
3. У якому співвідношенні перебувають лінгвістика та семіотика? Що таке лінгвосеміотика і хто є її основоположником?
4. Чому проблема співвідношення мови та мислення належить до однієї з найскладніших проблем у мовознавстві?
5. Які тенденції щодо питання про співвідношення мови та мислення існують у лінгвістиці?
6. Які є підстави вважати, що мислення може здійснюватися без допомоги мови? За яких обставин це відбувається?
7. Яка роль мови в процесах пізнання?

Тема 2. Походження мови. Історичний розвиток мов

1. Зв'язок розвитку мови та розвитку суспільства.
2. Основні процеси розвитку мов і діалектів.
3. Територіальна та соціальна диференціація мови.

Питання для самоперевірки

1. Обґрунтуйте соціальну зумовленість мовних явищ. Чи все в мові є соціальним?
2. Як відображаються в мові соціальні чинники?

3. Чому мова є найважливішою етнічною ознакою? Розкрийте співвідношення мови, нації та держави; мови й культури.
4. Охарактеризуйте зовнішні причини мовних змін.
5. Що розуміють під внутрішніми причинами мовних змін?
6. Від чого залежать темпи мовних змін?
7. Які думки існують у мовознавстві щодо прогресу в розвитку мов?

Тема 3. Фонетика. Взаємодія звуків у процесі мовлення. Фонологія

1. Основні принципи класифікації звуків і фонетичне членування мовленнєвого потоку.
2. Позиційні та комбінаторні зміни звуків.
3. Фонетичні й історичні чергування.
4. Звукові закони.
5. Поняття фонем.

Питання для самоперевірки

1. Чим різняться трактування фонем І.О. Бодуеном де Куртене, Л. В. Щербою та М.С. Трубецьким?
2. Охарактеризуйте функції фонем.
3. Як співвідносяться між собою фонемні парадигматиці й синтагматиці?
4. У чому полягає своєрідність фонологічних систем різних мов?
5. Які фонологічні школи існують і чим вони різняться між собою?
6. Які основні принципи класифікації голосних і приголосних звуків?
7. У чому полягає різниця між позиційними та комбінаторними змінами звуків?
8. Як відбувається фонетичне членування мовленнєвого потоку?
9. Як визначити основні ознаки фонем в мовній системі?
10. Що таке алофони, яку роль вони відіграють у функціонуванні фонем?
11. Які особливості мають фонетичні чергування у сучасній українській мові?
12. Як історичні зміни впливають на розвиток фонетичної системи мови?

13. Що таке редукція звуків, в яких умовах вона найчастіше трапляється?
14. Як взаємодіють звуки в процесі мовлення?
15. У чому полягає відмінність між фонетикою та фонологією?

Тема 4. Лексикологія

1. Основні ознаки слова.
2. Лексичне значення слова.
3. Моносемія.
4. Полісемія.
5. Омонімія.

Питання для самоперевірки

1. Чи згодні ви, що значення слова формують лише три елементи?
2. Які головні типи лексичних значень виокремив В.В. Виноградов?
3. Назвіть основний механізм полісемії.
4. Які критерії диференціації полісемії й омонімії?
5. У чому полягає різниця між моносемічними та полісемічними словами?
6. Як утворюються омоніми, які їх основні типи?
7. Які чинники впливають на розвиток полісемії?
8. Як контекст впливає на реалізацію лексичного значення слова?
9. Які приклади слів із явищем омонімії ви можете навести?
10. Як історичні зміни впливають на появу омонімів у мові?
11. У чому полягає різниця між лексичною омонімією та граматичною омонімією?
12. Які слова в українській мові можуть слугувати прикладами моносемії?
13. Як використовувати контекст для розмежування омонімів?
14. У яких випадках виникає явище омографії?
15. Чи є взаємозв'язок між омонімією та паронімією?

Тема 5. Лексико-семантична система мови

1. Лексико-семантичні угруповання слів.

2. Синонімія.
3. Антонімія.
4. Парадигматика та синтагматика.
5. Епідигматика.

Питання для самоперевірки

1. У чому специфіка системності лексики?
2. Як виявляються системності відношення лексичного рівня в парадигматиці?
3. У яких співвідношеннях перебувають парадигматичний і синтагматичний аспекти лексико-семантичної системи?
4. Чи є вагомі підстави окремо виділяти епідигматичний аспект у лексико-семантичній системі?

Тема 6. Фразеологія й етимологія

1. Проблема фразеологічного значення.
2. Класифікація фразеологізмів.
3. Етимологія та її принципи.
4. Деетимологізація.
5. Народна етимологія.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягає проблема фразеологічного значення і чим воно відрізняється від лексичного?
2. Які типи фразеологічних одиниць виділяються в сучасній українській мові?
3. Що таке ідіоми, які їх особливості порівняно з іншими фразеологізмами?
4. У чому полягає специфіка етимології як розділу мовознавства?
5. Які принципи використовуються при дослідженні етимології слова?
6. Що таке деетимологізація, які приклади цього явища можна навести?
7. Як народна етимологія впливає на розвиток лексичного складу мови?
8. Які фразеологічні одиниці мають прозоре етимологічне походження?
9. Як історичний розвиток мови впливає на формування фразеологізмів?

10. Як визначити фразеологічний зворот за його формально-граматичними та семантичними ознаками?
11. У яких мовах існують запозичені фразеологізми, як вони інтегруються в мову?
12. У чому полягає роль історико-культурного контексту у вивченні етимології?
13. Як фразеологізми відображають ментальність і культуру народу?
14. Які проблеми виникають при перекладі фразеологізмів з однієї мови на іншу?

Тема 7. Граматика. Способи вираження граматичних значень.

Синтетичні й аналітичні мови

1. Граматичне значення слова.
2. Структура слова.
3. Історична змінюваність морфемної будови слова.
4. Афіксація, внутрішня флексія, чергування звуків.
5. Наголос, інтонація.
6. Суплетивізм, редуплікація.
7. Службові слова.
8. Порядок слів.

Питання для самоперевірки

1. Поняття граматичної категорії.
2. Типи граматичних категорій.
3. Принципи виділення частин мови.
4. Синтаксичний зв'язок слів у словосполученні.
5. Ознаки речення як одиниці синтаксису.
6. Які основні типи афіксів існують, як вони впливають на граматичне значення слова?
7. Що таке внутрішня флексія, які її приклади можна знайти в українській мові?
8. Як чергування звуків слугує засобом вираження граматичних значень?
9. Яке значення мають наголос та інтонація у вираженні граматичних форм?

10. Що таке суплетивізм, як він використовується для утворення граматичних форм?
11. У чому полягає явище редуплікації, як воно проявляється у словотворенні?
12. Яку роль відіграють службові слова у формуванні граматичних значень?
13. Як порядок слів у реченні впливає на вираження граматичних значень?
14. Як граматичні категорії узгоджуються між частинами речення?
15. Як історична змінюваність морфем впливає на розвиток мовної системи?

Тема 8. Класифікація мов.

1. Типологічна класифікація мов.
2. Основні класифікації мов світу.
3. Генеалогічна класифікація мов світу.
4. Морфологічна класифікація мов світу.

Питання для самоперевірки

1. Що таке типологічна класифікація мов?
2. Які основні класифікації мов світу існують?
3. У чому полягає генеалогічна класифікація мов світу?
4. Що таке морфологічна класифікація мов?
5. Які особливості притаманні синтетичним мовам?
6. Як аналітичні мови відрізняються від синтетичних?
7. Які приклади синтетичних мов ви можете назвати?
8. У чому полягають основні риси аналітичних мов?
9. Які способи вираження граматичних значень є характерними для аналітичних мов?
10. Які типи синтаксичного зв'язку є в словосполученнях?
11. Яку роль відіграють службові слова в аналітичних мовах?

Тема 9. Наука і наукове дослідження.

1. Особливості сучасної науки.
2. Можливості підвищення ефективності науки.
3. Поняття і категорії науки, наукового пізнання та наукового дослідження.
Поняття, завдання та методи наукових досліджень.
4. Основи наукових досліджень.
5. Загальні принципи наукових досліджень. Інформаційне забезпечення наукової діяльності.
6. Методологія наукового дослідження.
7. Методи науково-пошукової діяльності.
8. Літературне оформлення і апробація результатів наукової роботи.

Питання для самоперевірки

1. У чому полягають основні особливості сучасної науки?
2. Які фактори впливають на підвищення ефективності науки?
3. Що таке наука і наукове дослідження?
4. Які основні категорії науки та наукового пізнання ви можете назвати?
5. Які загальні принципи наукових досліджень існують?
6. У чому полягає методологія наукового дослідження?
7. Які методи науково-пошукової діяльності є найбільш поширеними?
8. Які етапи включає підготовка наукової роботи?
9. Як здійснюється літературне оформлення результатів наукової роботи?
10. Що таке апробація результатів наукової роботи, і чому вона важлива?
11. Які ключові вимоги ставляться до оформлення наукових статей?
12. У чому полягає значення наукової етики в процесі дослідження?
13. Які переваги та виклики пов'язані з використанням сучасних технологій у наукових дослідженнях?

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ ПРОЄКТІВ /РЕФЕРАТІВ

1. Методи лінгвістичних досліджень.
2. Системність мови.
3. Національна мова.
4. Літературна мова та мова художньої літератури.
5. Походження й основні етапи розвитку письма.
6. Походження грецького алфавіту.
7. Походження латинського алфавіту.
8. Походження кирилиці.
9. Історія розвитку порівняльно-історичного мовознавства в XIX-XX століттях.
10. Вільгельм фон Гумбольдт: провідні ідеї його лінгвістичної спадщини.
11. Сучасні мовознавчі методи дослідження.
12. Структурний метод в історії мовознавства.
13. Проблематика прикладної лінгвістики.
14. Основні положення лінгвістичної концепції Ф. де Соссюра.
15. Зв'язок мови та мислення.
16. Мова і мовлення: позиції вчених щодо визначення та взаємодії цих понять.
17. О. О. Потебня – засновник Харківської лінгвістичної школи.
18. Теорія лінгвальної відносності Сепіра-Уорфа.
19. Сучасні теорії походження мови.
20. Інтеграція та диференціація – основні процеси розвитку мов.
21. Різновиди класифікацій мов світу.
22. Історія створення генеалогічної класифікації мов.
23. Типологічна класифікація мов та її значення в історії мовознавства.
24. Різновиди предметного письма.
25. Розвиток фонографічного письма.
26. Українська писемність на тлі писемностей інших мов.
27. Витоки і становлення латинського та слов'янського алфавітів.
28. Мова міміки та жестів: етнокультурна специфіка.
29. Сучасні проблеми графіки.
30. Основні та проміжні рівні мовної системи.
31. Поняття лінгвістичних рівнів, їх одиниці та взаємодія.
32. Внесок М. С. Трубецького в розвиток фонологічної теорії.
33. Вітчизняні та закордонні фонологічні школи.
34. Словниковий склад мови та його історичний розвиток.
35. Сучасні класифікації фразеологізмів.
36. Про походження крилатих слів та образних виразів.

ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ПИТАНЬ

(при виконанні тестів користуйтеся додатками)

Модуль 1

Тема. Мовознавство як наука. Суть мови.

1. У чому полягає природа мови:
 - а) мова – біологічне явище;
 - б) мова – психічне явище;
 - в) мова – класове явище;
 - г) мова – суспільне явище?
2. Яка мова є найважливішим засобом спілкування людей:
 - а) звукова;
 - б) мова жестів;
 - в) есперанто?
3. Чи можна назвати звукове спілкування тварин мовою:
 - а) так;
 - б) ні?
4. Чи існує зв'язок між мовою та расою:
 - а) так;
 - б) ні?
5. Укажіть джерело соціальної диференціації мови:
 - а) територіальне розмежування;
 - б) діалогічний і монологічний варіанти мови;
 - в) тип діяльності соціального африката.
6. Визначте факультативну функцію мови:
 - а) комунікативна;
 - б) формування думки;
 - в) номінативна;
 - г) магічна.

7. Яку функцію виконує текст:

- а) номінативну;
- б) комунікативну?

8. Перша сигнальна система:

- а) об'єднує людину з твариною;
- б) виділяє людину з тваринного світу?

9. Що не дозволяє ототожнювати мову та мислення:

- а) ідеальність мислення і матеріальність мови;
- б) матеріальність мислення й ідеальність мови;
- в) матеріальність мови та мислення?

10. У чому полягає суть синхронного підходу до вивчення мови:

- а) вивчення мови на певному етапі її існування;
- б) вивчення мови в її розвитку?

11. Чим зумовлена територіальна диференціація мови:

- а) соціальним розшаруванням суспільства;
- б) територіальним розмежуванням;
- в) внутрішнім законам розвитку мови?

12. Хто вперше розмежував мову та мовлення:

- а) Ф. де Соссюр;
- б) В. Гумбольдт;
- в) Платон?

13. Хто є основоположником теорії фюсей:

- а) Платон;
- б) Геракліт;
- в) Демокріт?

Тема. Фонетика. Взаємодія звуків у процесі мовлення. Фонологія.

1. Укажіть голосні заднього ряду:

- а) и;
- б) у;
- в) е;

г) о.

2. Укажіть голосні середнього підняття:

а) и;

б) у;

в) е;

г) о.

3. Укажіть огублені голосні:

а) и;

б) о;

в) у;

г) е.

4. Укажіть носові приголосні:

а) р;

б) д;

в) м;

г) н.

5. Укажіть сонорні приголосні:

а) ц;

б) м;

в) т;

г) р;

д) й.

6. Укажіть задньоязиковий приголосний:

а) х;

б) й;

в) г;

г) д.

7. У якому слові є африката?

а) джміль;

б) оса;

в) муха.

8. Знайдіть дифтонги:

а) ау;

б) бу;

в) ай;

г) дз.

9. Які з указаних процесів називаються позиційними:

а) акомодация;

б) редукація;

в) метатеза;

г) асиміляція?

10. У якому слові є явище асиміляції:

а) село;

б) кігті;

в) мороз;

г) *розм.* дохтор?

11. Знайдіть явище дисиміляції:

а) *розм.* левольвер;

б) юність;

в) *розм.* трамвай.

12. Знайдіть явище метатези:

а) ватрушка;

б) мінералогія;

в) Італія.

13. У яких словах є історичні чергування:

а) інфекція – дезінфекція;

б) тихий – тиша;

в) село – села?

14. Знайдіть явище епентези:

а) тарілка;

- б) вудочка;
- в) Богемія.

Модуль 2

Тема. Лексикологія. Лексико-семантична система мови.

1. Скільки типів лексичного значення виділив В.В. Виноградов:
 - а) 3;
 - б) 4;
 - в) 5?
2. Що таке полісемія:
 - а) однозначність;
 - б) багатозначність;
 - в) неоднозначність?
3. Який тип переносного значення представлений у реченні: *У правому крилі будови знаходиться поліклініка:*
 - а) метафора;
 - б) метонімія;
 - в) синекдоха?
4. На основі чого виникає метафора:
 - а) суміжності;
 - б) подібності?
5. Укажіть різновид омонімів *мати* як іменника і *мати* як неозначеної форми дієслова:
 - а) омофони;
 - б) омографи;
 - в) омоформи.
6. Чи можуть з'являтися омоніми внаслідок розпаду полісемії:
 - а) так;
 - б) ні?
7. Чи до одного типу відносяться синоніми:

їсти – жерти; обличчя – морда; пальці – персти

а) так;

б) ні?

8. Яким явищем об'єднані подані пари слів:

статут – статус; адресат – адресант

а) омонімія;

б) синонімія;

в) паронімія?

9. Який тип синонімів представлений такими парами слів:

збори – мітинг; боязкий – несміливий; холод – холоднеча

а) семантичні;

б) стилістичні;

в) семантико-стилістичні?

10. Яка група застарілої лексики має еквіваленти в сучасній мові:

а) архаїзми;

б) історизми?

11. Скільки семантичних полів лексики можна виділити в названих словах:

борт; весло; канікули; корма; відмінник; першокласник; штурвал; урок; шлюпка; шпаргалка; учитель

а) одне;

б) два;

в) три?

12. Підберіть абсолютний синонім до слова назалізований:

а) носовий;

б) губний;

в) зубний.

Тема. Граматика

1. Чим є кінцевий голосний у словах

метро; пальто; табло

а) закінченням;

- б) голосним кореня;
- в) суфіксом?
- 2. Чи може непохідна основа мати афікси:
 - а) так;
 - б) ні?
- 3. Чи однозначні суфікси у наведених словах:
грішник; лісник; збірник; ліжник
 - а) так;
 - б) ні?
- 4. Чим відрізняється граматичне значення від лексичного:
 - а) воно абстрактне;
 - б) воно конкретне?
- 5. Чим відрізняється морфема від фонemi:
 - а) має значення;
 - б) не має значення?
- 6. У якому слові є нульовий афікс:
 - а) мати;
 - б) батько;
 - в) син?

Тема. Класифікація мов світу.

- 1. Укажіть найпоширенішу мову світу:
 - а) китайська;
 - б) португальська;
 - в) німецька;
 - г) англійська;
 - д) іспанська.
- 2. Знайдіть мертву мову:
 - а) урду;
 - б) санскрит;
 - в) словінська;

г) лужицька.

3. Укажіть серед названих мов неспоріднену:

а) литовська;

б) латинська;

в) українська;

г) угорська.

4. Яка мова не входить у балтійську групу:

а) литовська;

б) латинська;

в) пруська;

г) естонська?

5. Знайдіть принцип морфологічної класифікації мов:

а) протиставлення кореня слів;

б) протиставлення афіксів слів;

в) протиставлення походження слів.

6. Укажіть флективну мову:

а) українська;

б) казахська;

в) турецька.

7. Укажіть аглютинативну мову:

а) англійська;

б) німецька;

в) татарська.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Голубовська, І. О. ред. (2016). Вступ до мовознавства: підручник. Київ: ВЦ «Академія».
2. Доленко М.Т. Вступ до мовознавства. Збірник вправ і завдань. – К.: Вища школа, 1975.
3. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства. – К.: Вища школа, 1983.
4. Кійко, Ю. Є., Агапій, А. П. & Мельник, Ю. Й. (2021). Вступ до мовознавства. Чернівці: Чернівецький національний університет.
5. Ковалик І.І., Самійленко С.П. Загальне мовознавство: Історія лінгвістичної думки. – К., 1985.
6. Колесников, О. В. (2011). Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури.
7. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства. – К.: Академія, 2014.
8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Академія, 2003. – 464 с.
9. Левицький В.В., Іваницька М.Л, Іваницький Р.В. Основи мовознавства. – Чернівці: Рута, 2000. – 150 с.
10. Мізін К.І. Курс лекцій із навчальної дисципліни “Вступ до мовознавства”. – Кременчук: Видавничий відділ КДПУ, 2005. – 55 с.
11. Мізін К.І. Методичні рекомендації щодо семінарських занять із навчальної дисципліни “Вступ до мовознавства”. – Кременчук: Видавничий відділ КДПУ, 2005. – 45 с.
12. Мізін К. І. Компаративна фразеологія. – Кременчук: Щербатих О. В., 2007.
13. Мізін К. І. Порівняння у фразеології. – Вінниця: Нова книга, 2009.
14. Семчинский С.В. Загальне мовознавство. – К., 1996.
15. Удовиченко Г.М. Загальне мовознавство: Історія лінгвістичних учень. – К., 1980.
16. Babbie, Earl (2020). A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest: Balassi Kiadó.
17. Crystal, David (1998). A nyelv enciklopédiája. Budapest: Osiris Kiadó.

18. Fóris Ágota (2008). Kutatásról nyelvészeknek. Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
<https://mek.oszk.hu/18000/18088/18088.pdf>
19. Huszti Ilona szerk. (2014). A nyelvpedagógia kutatás alapjai. Beregszász: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
[https://genius-ja.uz.ua/images/files/husztiiilona\(1\).pdf](https://genius-ja.uz.ua/images/files/husztiiilona(1).pdf)
20. Kálmán László & Trón Viktor (2007). Bevezetés a nyelvtudományba. Budapest: Tinta Könyvkiadó. <http://budling.hu/~kalman/course/bevezetes/kalmanTron.pdf>
21. Kenesei István szerk. (2016). A nyelv és a nyelvek. Budapest: Akadémiai Kiadó.
22. Lengyelné Molnár Tünde (2013). Kutatástervezés. Eger: Eszterházy Károly Főiskola. <https://mek.oszk.hu/14400/14492/pdf/14492.pdf>
23. Robins, Robert Henry (1999). A nyelvészet rövid története. Budapest: Osiris Kiadó – Tinta Kiadó.
24. Sándor Klára (2016). Nyelv és társadalom. Budapest: Krónika Nova Kiadó.

Розділи мовознавства

I. За спрямуванням на одиниці мови та мовлення як об'єкта вивчення

Розділ мовознавства	Об'єкт вивчення
1) фонологія	фонема
2) фонетика	звуки мовлення
3) морфологія	афікси з реляційним значенням
4) синтаксис	словосполучення та речення
5) лексикологія	різноманітні аспекти слова
а) словотворення	афікси з дериваційним значенням і складання морфем
б) семасіологія	значення слова
в) етимологія	походження слова
г) фразеологія	стійке словосполучення
д) ономастика і топоніміка	власні та загальні назви
6) текстологія	різні види текстів
а) лінгвістика тексту	
б) теорія дискурсу	

II. За зв'язком з іншими науками та використанням їх методів

- 1) антропологічна лінгвістика;
- 2) біологічна лінгвістика;
- 3) нейролінгвістика, клінічна лінгвістика;
- 4) комп'ютерна лінгвістика;
- 5) етнолінгвістика;
- 6) математична лінгвістика;
- 7) лінгвофілософія;
- 8) психолінгвістика;
- 9) соціолінгвістика (включно діалектологію);
- 10) лінгвогеографія;

11) лінгвістична палеонтологія.

III. За взаємодією учасників комунікації та їх відношенням до висловлювання

Прагматика

- а) стилістика
- б) теорія дискурсу

IV. За використанням різних методів

- 1) порівняльно-історичне мовознавство;
- 2) структурне мовознавство;
- 3) типологічне та контрастивне мовознавство;
- 4) експериментальна фонетика.

Додаток Б

Типи змін лексичного значення

I. Зміна обсягу лексичного значення

- а) звуження значення;
- б) розширення значення.

II. Зміна оцінки лексичного змісту:

- а) покращення значення;
- б) погіршення значення.

III. Перенесення найменування:

- а) метафора (перенесення за подібністю функцій, формою, кольором);
- б) метонімія (перенесення за суміжністю, в тому числі синекдоха).

Додаток В

Класифікація синонімів

Тип	Предмет-ний зміст (денотат)	Логічний зміст (сигніфікат)	Емоційно-експресивний зміст (конотація)	Здатність до взаємозаміни	Приклади

абсолютні	+	+	+ (х)	+	мовознавство – лінгвістика
семантичні (ідеографічні)	х	х	+ (х)	+	хоробрий – сміливий
семантико- стилістичні	х	х	–	+/-	плакати – ридати
стилістичні	+	+ (х)	–	–	лице – морда
контекстуальні	+	–	+ (х)	+	Шевченко – автор “Катерини”

Додаток Г

Типи слів у мові

Функції Типи слів	Здатність називати	Здатність виразити поняття	Здатність бути членом речення
1. Повнозначні слова (іменники, прикметники, прислівники, дієслова)	+	+	+
2. Прийменники	(+)	–	(+)
3. Числівники	–	(+)	(+)
4. Службові слова	–	(+)	–
5. Вигуки	–	–	–

Додаток Д

Кількість фонем та співвідношення кількості голосних та приголосних у різних мовах

№	Мови	Приголосні	Голосні	Дифтонги	Всього
1	абхазька	68	3	–	71
2	аранта (Австралія)	10	3	–	13

3	російська	34	5	–	39
4	циганська	37	5	–	42
5	німецька	18	5	3	36
6	англійська	24	13	3	40
7	французька	17	18	–	35
8	фінська	14	16	–	30

Додаток Е

Генеалогічна класифікація мов

Основні сім'ї мов

1. Індоевропейська мовна сім'я.
2. Афроазіатські (афразійські) мови.
3. Кавказьські мови.
4. Урало-алтайська мовна сім'я.
5. Палеоазіатські мови.
6. Дравідські мови.
7. Сино-тібетські (китайсько-тібетські) мови.
8. Австроазіатські мови.
9. Австронезійські мови.
10. Папуаські мови.
11. Австралійські мови.
12. Конго-кордофанські мови.
13. Ніло-сахарські мови.
14. Койсанські мови.
15. Індіанські (америндські) мови.
16. Середземноморські мови.

Ізольовані мови

1. Айну.
2. Баскська мова.
3. Бурушаскі.

4. Корейська мова.

5. Японська мова.

Додаток Ж

Дисиміляція

Тип за розміщення	Напрямок	Ознака	Приклад		Пояснення
			до дисиміляції	після дисиміляції	
контактна	регресивна	місце	бомба	бонба	перехід губного <i>м</i> в зубний <i>н</i> перед губним <i>б</i>
» »	» »	спосіб творення	доктор	дохтор	перехід проривного <i>к</i> у фрикативний <i>х</i> перед проривним <i>т</i>
дистактна	прогресивна	спосіб творення	слов'янське сребро	українське срібло	зміна дрижачого <i>р</i> у бокове <i>л</i> під впливом попереднього <i>р</i>
» »	регресивна	місце творення	козак + ськ	козацький	перехід сполучення <i>ксьц</i> у <i>цьк</i> = <i>цьк</i> . Задньоязичний <i>к</i> переходить у передньоязичний <i>т</i> під впливом другого <i>к</i> , в результаті чого утворюється африката <i>ц</i>

МОВНІ УНІВЕРСАЛІЇ

Частина 1. Фонетика

- Першими голосними, які вчиться вимовляти дитина, є *a, i, y*; першими приголосними – *p, m, n, ɔ, v, b*, тобто, переважно губні приголосні. Це пов'язано з рухами губ дитини під час годування материнським молоком.
- В усіх мовах надлишковість (редундантність) складає близько 50 %.
- В усіх мовах світу присутні щонайменше 3 голосні звуки (*i, y, a*); більшість мов має п'ять “класичних” голосних – *i, e, a, o, u*.
- Максимальна кількість голосних – 12.
- Довгі голосні та дифтонги зустрічаються, як правило, тільки в наголошених складах.
- Передні лабіалізовані голосні зустрічаються у 12 % мов світу. У мовах Азії їх кількість складає приблизно 35 %, Європи – 30 %, Африки – 3 %. Передні лабіалізовані голосні є більш пізніми та вторинними звуками.
- Задні нелабіалізовані голосні існують не більше, ніж у 10 % мов.
- Довгі голосні виявлені у 48 % мов. Довгота, як правило, взаємодіє з тоном та наголосом.
- Дифтонги існують тільки в тих мовах, у яких є або були довгі голосні.
- Кількість приголосних у мовах світу коливається від 7 до 67–70. У більшості мов ця кількість коливається в межах від 20 до 30.
- Аспіровані проривні зустрічаються тільки в тих мовах, в яких є або був звук *h*.
- Фрикативні приголосні зустрічаються майже в усіх мовах світу.
- Фарингальні фрикативні зустрічаються тільки у 7 % мов.
- Африкати є більш пізніми вторинними звуками в усіх мовах. Вони зустрічаються в 70 % мов.
- Дрижачі зустрічаються в 70 % мов.

- Глухі проривні та фрикативні (немарковані) є більш древніми, ніж марковані дзвінки.
- Кількість маркованих фонем ніколи не перевищує кількості немаркованих.
- В усіх мовах сполучення приголосних на початку складу чи слова зустрічаються рідко.
- У багатьох мовах дзвінкі приголосні можуть нейтралізуватися (оглушуватися) в кінці слова або складу.
- В інтервокальній позиції приголосні найчастіше стають дзвінками.
- Серед змін приголосних найбільш частотні такі: *k* – *t* (але не навпаки), *t* – *s*, *s* – *h* (але не навпаки), *w* – *v*, *n* – *ŋ* перед велярними.
- У мовах, в яких існує гармонія голосних, голосні на початку складу визначають характер голосного у наступних складах. У мовах, де існує умлаут, навпаки, голосні в кінцевих складах визначають характер голосного в корені. Гармонія голосних та умлаут взаємно виключають один одного, тобто, не може бути мови в якій би одночасно діяли умлаут та гармонія голосних.
- Поняття “маленький” символізується голосними переднього ряду або високого піднесення (напр., англ. *little, thin*). Поняття “великий” символізується голосними заднього ряду або низького піднесення (*u, a*).
- Поняття “швидкий” символізується голосними верхнього піднесення (*i*), “повільний” – нижнього піднесення.
- Поняття “гострий” символізується нелабіалізованими голосними переднього ряду (*i*), “тупий” – лабіалізованими заднього ряду (*y*).
- Поняття “гладкий” символізується латеральним *l*, “шорсткий” дрижачим *r* та глухими фрикативними.

Частина 2. Морфологія та синтаксис

- Мови синтетичної будови часто стають мовами аналітичними.

- Категорія “частина мови” не є універсальною і відрізняється в різних мовах. Найдавнішою частиною мови є вигук. Чим примітивніша мова, тим більше в ній вигуків і навпаки.
- Спочатку всі мови світу були моносилабічними (односкладовими).
- Граматичний рід за своїм походженням є метафоричним переосмисленням статевих відмінностей і відображає давні відношення між статями, переосмисленого у магічних та міфологічних уявленнях.
- Категорія роду завжди взаємодіє з категорією числа.
- За своїм походженням афікси – самостійні морфеми.
- На початкових стадіях розвитку мови будь-яке поєднання морфем було складанням (складеним словом). У такому складному слові одна з морфем могла в процесі розвитку мови стати афіксом.
- Найдавнішою формою множини є редуплікація.
- Якщо у мові є двоїна, то множина цього слова означає “більше двох”, а не “більше одного”.
- Двоїна є реліктом тих часів, коли люди ще не вміли рахувати.
- Двоїна може бути соціально-мотивованою. В деяких мовах вважається непристойним говорити про заміжню жінку інакше, як в двоїні, оскільки вона мислиться як дещо єдине зі своїм чоловіком.
- Чисельник є відносно новою частиною мови. Він увійшов у вжиток після утворення двоїни та множини. Існування точної системи рахунку зробило непотрібною відмінність між двоїною та множиною.
- Багато числівників є метафоричним вживанням назв частин тіла (*рука, п'ятірна*).
- Найдавнішим типом займенників є особові займенники.
- Суфікси зустрічаються в різних мовах частіше, ніж префікси.
- Префікси – пізніші утворення, ніж суфікси.

- Часто вживані слова нерідко утворюють свої форми за допомогою суплетивізму (*добре – краще*).
- Кількість відмінків у різних мовах варіює від двох до 24 (напр., в угорській мові).
- Інфінітив є однією з найпізніших форм дієслова; тому його форми не збігаються навіть у споріднених мовах (порівн.: нім. *steh-en*, укр. *стоя-ти*).
- Імператив – давніша форма, ніж індикатив. Ці два способи – наказовий та дійсний – універсальні.
- Граматичний вид є вторинною та відносно пізньою категорією. Форми *continuous* існують тільки в тих мовах, у яких немає префіксів.
- Категорія часу в деяких мовах характерна також і для іменників (*Я є мисливець, Я був мисливцем*), у яких вона виражається за допомогою іменних флексій.
- Час як граматична категорія – метафоричне позначення просторових відносин.
- Складно-сурядні речення (паратаксис) виникли раніше, ніж складнопідрядні (гіпотаксис).
- Вигуки є не тільки найдавнішими словами, але й найдавнішими реченнями.
- Число синтагматичних моделей у будь-якій мові обмежене.
- Базовою одиницею синтаксису є речення.
- Еволюційно додаток (об'єкт) – більш пізня одиниця, ніж підмет та присудок.
- Найбільш древня обставина – обставина місця.
- Обставина часу вважається метафоричним вживанням обставини місця.
- Обставини причини – більш пізні утворення у всіх мовах.
- Копула (зв'язка) є порівняно пізньою інновацією. Більшість мов світу не вживають зв'язок в іменних присудках.

Частина 3. Лексика. Семантика

- Найбільш древнім поняттям є нерозчленоване “Я – тут – зараз”; другим за давністю поняттям є “Ти – тут – зараз”.
- Поняття “чорний” і “білий” часто утворені від одного кореня (укр. *білий* та англ. *black* походять від індоєвропейського *bhel – “сяяти”).
- В усіх мовах світу є слова з метафоричним значенням.
- В усіх мовах присутня полісемія.
- Метафора – найдавніший і найпростіший спосіб утворення нових слів.
- Ідіоматичність існує у всіх мовах світу.
- Близько 60 % значень слів у всіх мовах є переносними.
- Чим старше слово, тим більшу кількість переносних значень воно має.
- Тільки сучасні мови мають слова з широкою семантикою і великою кількістю значень (напр., англ. *get*).
- Конкретні значення завжди передують абстрактним.
- Поняття “початок” і “кінець” часто утворені від одного кореня.
- Позначення кольорів – відносно пізні слова в усіх мовах. Тому назви кольорів не збігаються у споріднених мовах (пор. *зелений* і *green* походять від різних індоєвропейських коренів).
- Найдавнішим способом заперечення є вживання слова з протилежним значенням (*good – bad*).
- У мовах не існує спеціальних термінів для позначення відсутності запаху та смаку, як, наприклад, для позначення “незрячий” (сліпий – *blind*).
- Існує тільки 4 базових позначення смакових відчуттів (солодкий, гіркий, кислий, солоний). Інші позначення смаку є метафорами, напр., смак абрикоси і т.п.
- Слова зі значеннями “гіркий”, “кислий”, “солоний” вживаються метафорично для позначення неприємного, а “солодкий” приємного.
- У кожній мові є запозичення. Мова може запозичувати неіменні форми (напр., дієслова) тільки у тому випадку, якщо вона запозичила іменні форми.

Кальки (запозичення значень) існують тільки в тих мовах, у яких є запозичені слова.

Додаток К

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ УНІВЕРСАЛІЇ

- Кількість мов світу обмежена. Станом на 1985 рік нараховувалось близько 2800 мов.
- Індекс середньої мовної щільності складає 54. Це означає, що на кожний мільйон квадратних миль земної кулі припадає приблизно 54 мови. Цей показник різний на різних континентах: Африка – 94, Азія – 58, Південна Америка – 30, Північна Америка – 23, Європа – 15.
- Кількість акролектів обмежена. Вона коливається від 80 до 100. До найбільших акролектів належать: англійська, німецька, французька, італійська, російська, арабська, китайська мови. Найважливішими древніми мовами є: грецька, латинська, давньоєврейська, санскрит, давньоперсидська.
- Чим більша густина населення на тій чи іншій території, тим менша кількість мов, поширених на цій території.
- Чим більше подібностей виявляють культури на певній території, тим менше мов поширено на цій території.
- Величина акролекту збільшується в результаті окупації інших етнічних територій. Так, “10 супермов” охоплюють 54 % всього населення земної кулі; виникли головним чином у результаті політичного панування: китайська, англійська, гінді, іспанська, арабська, бенгалі, португальська, індонезійська, японська, російська.
- Релігійний фактор може грати значну роль у поширенні мов, як, наприклад, арабської, іспанської, португальської.
- Кожна мова має діалекти. Кількість діалектів у мовах світу може досягати 15 тисяч.

- Мова є не лише засобом спілкування, але й засобом соціального згуртування.
- Чим довше мова знаходиться на одній і тій же території, тим більше вона варіюється, що відображається у кількості діалектів мови; чим менше мова існує на певній території, тим одноріднішою є мовна спільнота (англійська мова в США та Австралії одноманітніша, ніж у Англії; російська мова одноманітніша, ніж українська).
- Мова може бути могутнім засобом дискримінації – могутнішим, ніж колір шкіри.
- Сильний іншомовний вплив прискорює темпи розвитку мови.
- Великі мови продовжують збільшуватися, малі – продовжують зникати. Можна припустити, що щороку вимирає 100–150 мов. До 2100 року кількість мов може скоротитися до 1000.
- Англійська мова стає всезагальною другою мовою у світі.

Основні етапи розвитку мовознавства

- **4 ст. до н.е.** – граматики Паніні (Індія); повний опис фонетики і морфології санскриту у вигляді віршувальних правил, які завчались напам'ять. Записана в пізніший період.
- **4 ст. до н.е.** – Платон (Греція), діалог “Кратил”. Обговорення походження та функціонування мови. Перша спроба виділення імені та дієслова як різних частин мови.
- **4 ст. до н.е.** – Арістотель, “Про найменування”. Класифікація частин мови. Розрізнення імені за родами.
- **2–3 ст. до н.е.** – Стоїки. Класифікація частин мови. Поняття відмінку
- **1660** – Граматика Пор-Рояля (передмістя Парижу). Автори – А. Арно і К. Лансло. Існує певна універсальна система понять, яка по-своєму реалізується в граматичній будові тієї або іншої мови. За універсальну систему граматичних понять слугує граматики латинської мови.
- **17–18 ст.** – Спроби створення штучних мов (Декарт, Лейбніц). Ідея розвитку мови та її походження (Руссо, Ш. де Бросс); перші досвіди класифікації мов (Скалітер); ознайомлення Європи із санскритом (В. Джонс); перші спроби порівняння санскриту з іншими древніми мовами – латинською, грецькою, германською і перською (Ф. Шлегель).
- **1816–1820** – Виникнення порівняльно-історичного мовознавства: Ф.Бопп – “Про систему відмінювання санскриту у порівняно з відповідною їй у грецькій, латинській, перській і германській мовах” (1816); Р. Раск – “Дослідження в галузі древньопівнічної мови” (1818); Я. Грімм – “Німецька граматики” (1820); А.Х. Востоков – “Роздуми про слов'янську мову” (1820).
- **1820** – Початок публікацій праць В. Гумбольдта, які заклали основу загального мовознавства й філософії мови. Мова – це орган, який утворює

думку. Мова – не продукт діяльності, а сама діяльність. Мова являє собою певну систему, оскільки кожний окремий елемент мови є частиною цілого.

- **Середина 19 ст.** – Подальший розвиток порівняльно-історичного мовознавства. Натуралістична концепція А. Шлейхера. Мова є живим організмом, вона народжується, проходить період росту та старіння. Поставлене питання про закони розвитку мови. Подальший розвиток ідеї про індоєвропейську прамову, зображення співвідношення між індоєвропейськими мовами у вигляді родовідного дерева;

Публікація праці Г. Штейнталя, яка поклала основу виникнення і розвитку психологізму в мовознавстві;

Публікація книги А.А. Потебні “Мысль и язык”. Наступна публікація праць із мовознавства, літературознавства, фольклористики, філософії мови, історії та етимології слов'янських мов. Подальший розвиток гумбольдтіанського напрямку в мовознавстві з оригінальним переосмисленням основних положень концепції Гумбольдта. Уведення в науковий обіг російської лінгвістичної традиції термінів “внутренняя форма слова” (внутрішня форма слова), “вещественное значение” (речове значення) та ін.

- **1870–1880-і роки** – Виникнення і розвиток школи молодогограматиків (К. Бругман, Г. Остгоф, Г. Пауль, Б. Дельбрюк, А. Лескін). Поняття фонетичного закону, який не знає виключень; “історизм” й “атомізм” при вивченні фактів мови.
- **1870–1890** – Казанська лінгвістична школа. Бодуен де Куртене. Визначення фонем та морфем. Розмежування статичної і динамічної мови (синхронії та діахронії). Підкреслюється роль аналогії у процесі мовних змін. Розуміння мови як системи взаємозв'язаних і взаємозумовлених елементів.
- **1916** – Посмертна публікація курсу лекцій, які були прочитані Ф. де Соссюром у Женевському університеті. Критика молодогограматизму. Розрізнення понять “мова”, “мовлення”, “мовна діяльність”. Чітке розрізнення синхронії і діахронії; парадигматики та синтагматики; мова –

система знаків; знак – двобічна сутність. Розрізнення зовнішньої та внутрішньої лінгвістики. Уведення в науковий обіг поняття значущості.

➤ **Кінець 20-х поч. 30-х років** – Формування шкіл структуралізму – празького, копенгагенського й американського.

➤ **1926** – Виникнення Празького лінгвістичного гуртка, активними членами якого були Р. Якобсон, Н.С. Трубецької, С.О. Карцевський (вихідці з Росії), Б. Трнка, В. Матезіус, В. Скалічка та ін. Створення фонології як науки (Н.С. Трубецької). Метод бінарних опозицій. Смыслорозрізняюча функція фонем. Диференціальні ознаки фонем.

➤ **1931** – Виникнення датського структуралізму (глосематики). В. Брендаль, Х. Ульдалль, Л. Єльмслев. Мова – абстрактна (нематеріальна) система чистих відношень. План вираження і план змісту. Поняття “комутація” та “субституція”;

Розроблені основи компонентного аналізу (поняття “фігура”, за допомогою якої можна створити легіон знаків).

➤ **1933** – Книга Л. Блумфільда “Мова”. Американський структуралізм (дискриптивна лінгвістика) – Б. Блок, Е. Найда, З. Харріс та ін. Метод дистрибутивного аналізу. Розділення частини лінгвістів на тих, хто визнає необхідність аналізу значення (“менталісти”), і тих, хто заперечує значення як об’єкт лінгвістичного аналізу (“механіцисти”). Трансформаційний аналіз і аналіз за безпосередніми складовими.

➤ **30-і – 50-і – 90-і роки** – Подальший розвиток європейської та американської лінгвістики. Виникнення нових напрямків у мовознавстві:

1. Етнолінгвістика (Е. Сепір, Б. Уорф). Співвідношення мови, мислення та поведінки людини.
2. Психолінгвістика (Г. Осгуд, Т.А. Себеок, Д. Слобін та ін.). Використання і розробка спеціальних методів аналізу мовного значення. Вивчення дитячої мови, конотативного значення, звукового символізму, ефекту “насичення” й ін.

3. Мовна типологія та лінгвістичні універсалиї (Дж. Грінберг, Р. Якобсон, А. Мартіне, Дж. Дженкінс та ін.).
 4. Квантитативна (математична) лінгвістика.
 5. Соціолінгвістика (У. Лабов, Дж. Гамперц та ін.).
 6. Логічний аналіз (У. Куайн, А. Герг, А. Вежбицка й ін.).
 7. Прагматика (Г. Морріс, Г. Пірс та ін.).
 8. Генеративна лінгвістика (Н. Хомський).
 9. Подальший розвиток індоєвропейстики (Е. Бенвеніст, А. Мейе, Є. Курилович, О. Семереньї).
- **1920–1930 роки** – Мовне будівництво в СРСР. Критика російського шовінізму (Н.Е. Яковлев). Створення алфавітів для народів СРСР на основі латини (в кінці 30-х років заміни на кириличні).
 - **1930–1950 роки** – Панування “нового вчення про мову” Н.Я. Марра. Згортання досліджень із порівняльно-історичного мовознавства, яке було оголошеним буржуазною наукою. Репресії проти знаних радянських лінгвістів (Е.О. Поліванов, А.Е. Кримський). Переслідування “націоналістів” у республіках СРСР.
 - **1950** – Дискусія в газеті “Правда” з проблем мовознавства. Критика марризму. Реабілітація порівняльно-історичного методу.
 - **Кінець 50-х** – Дискусія в журналі “Вопросы языкознания” про структуралізм. Розгортання структурних досліджень під час “хрущовської відлиги” (С.К. Шаумян, Ю.Д. Апресян та ін.)
 - **Кінець 60-х – 80-ті роки** – Відновлення боротьби із структуралізмом відповідно до рішень ЦК КПРС про посилення ідеологічної боротьби. Розвиток психолінгвістики (А.А. Леонтьєв, А.А. Брудний). Досягнення у галузі індоєвропейстики та етимології (Г. Гамкрелідзе, В.В. Іванов, О.С. Мельничук, В.І. Абаєв, О.Н. Трубочєв та ін.).

Короткий словник лінгвістичних термінів

- ◆ **абревіатура** (*англ.*: abbreviation; *нім.*: Abbreviation, f) – слово, утворене з початкових букв чи звуків словосполучення, напр.: *BH3, UNO, USA*
- ◆ **абстрактний іменник** (*англ.*: abstract substantive; *нім.*: Abstraktum, n) – клас іменників, який означає абстрактні поняття: властивості, явища, уявлення, почуття, напр., справедливість, краса
- ◆ **автосемантичні слова** (*англ.*: autosemantic words; *нім.*: autosemantische Wörter, Pl) – повнозначні слова (напр.: іменник, прикметник, дієслово, прислівник)
- ◆ **аглютинативні мови** (*англ.*: agglutinative languages) – мови, в яких приєднання афіксів здійснюється на основі аглютинації
- ◆ **аглютинація** (*англ.*: agglutination; *нім.*: Agglutination, f) – механічне приєднання однозначних стандартних афіксів до незмінних основ при словотворі, напр.: казах. *ара* (пилка) – *ара-лар* (пилки). На відміну від *фузії*, аглютинація має кілька специфічних особливостей:
 - а) при словозміні корінь не змінюється (пор.: *муха* – *мусі* – фузійне явище);
 - б) афікси однозначні (пор.: *мух-ам* – суфікс одночасно виражає і множину, і давальний відмінок);
 - в) афікси стандартні (*-лар* у казахській мові приєднується до всіх імеників для позначення множини)
- ◆ **адстрат** (*англ.*: adstrat) – форма контактування між двома сусідніми мовами, напр.: укр. і рум. на території Буковини
- ◆ **акомодація** (*англ.*: accommodation; *нім.*: Akkommodation, f; Anpassung, f) – часткове пристосування артикуляції суміжних приголосного та голосного звуків, коли екскурсія наступного звука пристосовується до рекурсії попереднього (*прогресивна акомодація*), чи рекурсія попереднього звука пристосовується до екскурсії наступного (*регресивна акомодація*), напр.: *муха-мусі*

- ◆ **акустика** (*англ.*: acoustics; *нім.*: Akustik, f) – наука про звуки як фізичні явища (їх утворення, характеристики: висота, довгота, сила, тембр, резонансні явища і т.п.)
- ◆ **акустична фонетика** (*англ.*: akustic phonetics; *нім.*: akustische Phonetik, f) – розділ загальної фонетики, у якому звуки розглядаються з позицій акустики
- ◆ **алітерація** (*англ.*: alliteration; *нім.*: Alliteration, f; Stabreim, m) – повторення звуків – частіше у поетичних творах; у давній германській поезії – повторення початкових звуків кожного складу, який несе головний наголос. У нім. мові алітерація зустрічається парних словосполученнях, напр.: *Himmel und Hölle*
- ◆ **амбівалентний** (*англ.*: ambivalent) – двозначний, неоднозначний. У морфології – клас іменників, які можуть називати осіб як чоловічого, так і жіночого роду, напр., *сирота*
- ◆ **американський структуралізм** (або **дескриптивна лінгвістика**) (*англ.*: American structuralism; *нім.*: amerikanischer Strukturalismus, m) – напрямок у структуралізмі, що розвивається у США з кінця 20-х років ХХ століття (Л. Блумфілд та інші)
- ◆ **аморфна мова** (*англ.*: amorphous language; *нім.*: amorphe Sprache, f) – мова, що не має афіксів, у якій відношення між словами виражаються аналітичними граматичними способам
- ◆ **аналіз за безпосередніми складовими** (*англ.*: immediate constituent analysis; IC-analysis; *нім.*: Konstituentenanalyse, IC-Analyse, f) – метод, розроблений американськими структуралістами, який використовується для аналізу синтаксичних структур (речень) та складних слів, напр.: речення *Студент читає книжку* розкладається на складові *студент* і *читає книжку*, а останнє – на *читає* і *книжку*
- ◆ **аналітична мова** (*англ.*: analytic language; *нім.*: analytische Sprache, f) – мова, в якій граматичні відношення виражаються службовими словами, порядком слів та інтонацією, напр., англійська

- ◆ **антоніми** (*англ.*: antonyms; *нім.*: Antonyme, Pl) – слова з протилежним значенням, напр.: *чуйний – жорстокий*
- ◆ **антропоніми** (*нім.*: Antroponyme, Pl) – власні імена (прізвища, імена, по-батькові, прізвиська і т.п.), напр.: *Галина, Kohl* тощо
- ◆ **антропонімічна лінгвістика** (*англ.*: anthropological linguistics) – наукова дисципліна, що виникла на межі мовознавства й антропології. Вивчає співвідношення між мовою та культурою
- ◆ **арго** (*англ.*: slang) – жаргон, специфічна мова певного прошарку населення, напр.: *артистичне арго, картярське арго*
- ◆ **ареал** – територія поширення мови чи певних мовних явищ
- ◆ **ареальна лінгвістика** – розділ мовознавства, який досліджує територіальний розподіл мовних явищ і взаємодію різних мов та діалектів, які пов'язані певними територіальними відношеннями. Результатом ареального вивчення може бути встановлення *ізоглос*
- ◆ **артикль** (*англ.*: article) – різновид службових слів
- ◆ **артикуляційна база** (*англ.*: basis of articulation; *нім.*: Artikulationsbasis, f) – сукупність тенденцій вимови, що характеризує рухи мовленнєвого апарату носіїв певної мови
- ◆ **артикуляція** (*англ.*: articulation; *нім.*: Artikulation, f) – вимова звуків; рухи та позиції органів мовлення, які необхідні для вимови певного звуку. Складається з екскурсії (органи мовлення переходять у положення, необхідне для вимови цього звуку), витримки та рекурсії (органи мовлення повертаються в попередній стан)
- ◆ **архаїзм** (*англ.*: archaism; *нім.*: Archaismus, m) – застаріле слово, яке вийшло зі сфери вжитку (і замінене новим), напр.: *вуйко*, рос. *аэроплан*, нім. *Base (Tante)*
- ◆ **архетип** (archetype Archetyp, m) – вихідна форма для кількох досліджуваних форм (слів, морфем), яка реконструюється на основі фонетичних законів для

генетично споріднених мов. Позначається “зірочкою”, напр.: *ghostis “прийшлий” (пор.: стслов. *gostь*, гот. *gasts*, лат. *hostis*)

- ◆ **аспект** (англ.: aspect; нім.: Aspekt, m) – дієслівний вид (та ширше – категорія дієслова, що вказує на завершеність / незавершеність; доконаність / недоконаність, динамічність / статичність; граничність / неграничність у дієслівній семантиці)
- ◆ **асиміляція** (англ.: assimilation; нім.: Assimilation, f) – уподібнення, пристосування однотипних звуків один до одного з метою спрощення вимови. Напр.: лат. ad + fero = affero – *A. повна*; рос. трубка > [трупка] – *A. часткова*; нім. zimber > Zimmer – *A. прогресивна*; укр. свято > [с'в'ато] – *A. контактна*; укр. зозуля > [зузуля] – *A. дистактна*
- ◆ **асоціація** (англ.: association; нім.: Assoziation, f) – у психології та психолінгвістиці – зв’язок між словом-стимулом і словом реакцією, часто лише само слово-реакція, напр.: *стіл – сидіти*
- ◆ **атрибут** (англ.: attributive; нім.: Attribut, m) – означення
- ◆ **афікс** (нім.: Affix, n) – морфема з граматичним значенням, “зв’язана” морфема, яка не може вживатися у даній мові як самостійна одиниця на відміну від “вільних” морфем з лексичним значенням (пор.: *стіл; стілець; стол-ами*); залежно від положення стосовно основи серед афіксів виділяють префікси, постфікси, інфікси
- ◆ **афіксація** (англ.: affixation; нім.: Affigierung, f) – утворення нових слів за допомогою афіксів, напр.: англ. *dear > dear/y*
- ◆ **африкати** (англ.: affricate) – приголосні, що утворюються поєднанням змичного звука з щілинним, коли змичний має в рекурсії щілину замість змички, напр.: укр. **Ц, Ч**; нім. **Pf**
- ◆ **бахувріхі** (санскр.: bahuvrīhi) – складне слово зі значенням належності, напр.: нім. *blauäugig* – синьоокий, часто характеризує людину за найтиповішою ознакою, або, напр., *Glatzkopf* – лисий
- ◆ **безпосередні складові** (англ.: immediate constituents; нім.: unmittelbare Konstituenten, Pl) – два елементи, з яких складається одиниця вищого

мовленнєвого рівня, напр., *студент читає книжку* складається з двох елементів: *студент* і *читає книгу*, останній у свою чергу складається також із двох елементів: *читає* та *книгу*

- ◆ **білабіальний** (англ.: bilabial; нім.: bilabial) – звук, утворений зближенням чи змичкою обох губ, напр., *М, Б, П* – білабіальні приголосні укр. мови, *W* – англійська мова
- ◆ **білатеральний** (англ.: bilateral) – боковий приголосний, під час вимови якого повітря обходить змичку збоку від язика, напр., *Л*
- ◆ **білінгвізм** (англ.: bilingualism; нім.: Zweisprachigkeit, f) – двомовність
- ◆ **бінарний** (англ.: binary; нім.: binär) – такий, що складається з двох складових
- ◆ **біхевіоризм** (англ.: behaviorism; нім.: Behaviorismus, m) – напрямок у мовознавстві, що бере початок із одного з напрямків психології. Мовні явища трактуються в біхевіоризмі як певні форми поведінки людини. Творцем біхевіористської теорії мови є американський вчений Л. Блумфільд
- ◆ **валентність** (нім.: Valenz, f) – здатність слова створювати в реченні позиції, які можуть або повинні бути зайняті відповідними словами, напр.: позиція після *студенти йдуть* може бути зайнята словами *в університет*, а позиція після *шлях веде* повинна бути зайнята іншими словами, напр., *до міста*; у ширшому розумінні валентність – це здатність слова сполучуватися з іншими словами
- ◆ **варваризм** (англ.: barbarism; нім.: Barbarismus, m) – слово чужої мови, яке вживається в тексті або мовленні в незмінному вигляді, зберігаючи форму мови джерела; виконує, як правило, певну стилістичну функцію
- ◆ **варіант** (англ.: variant; нім.: Variante, f) – видозміна чи різновид мовної одиниці; у протиставленні *варіант* – *варіація* у фонетиці під *варіаціями* розуміють різні звукові реалізації однієї й тієї ж фонемі, а під *варіантом* – збіг варіацій двох різних фонем в одному звукові
- ◆ **вербальне мислення** (англ.: verbal thinking) – мислення, що протікає в формі слів (на противагу до, напр., художнього мислення, яке протікає в невербальній формі)

- ◆ **вербальний** (*англ.*: verbal; *нім.*: verbal) – а) дієслівний; б) словесний
- ◆ **верхньонімецька мова** (*англ.*: High German; *нім.*: Hochdeutsch, n) –
 - а) літературна німецька мова на противагу до нелітературних діалектів;
 - б) сукупність діалектів німецької мови, в яких відбувся другий пересув голосних
- ◆ **вигук** (*англ.*: interjektion; *нім.*: Interjektion, f) – частина мови, що позначає безпосереднє вираження емоційного стану людини (*ах, ох. ой*)
- ◆ **вид** (*англ.*: aspect; *нім.*: Aspekt, m) – граматична категорія дієслова (аспект), що вказує на те, як протікає дія. Розрізняють такі видові значення: досягнення межі дії, стан, багаторазовість дії, доконаність дії та под.
- ◆ **висловлювання** (*англ.*: utterance; *нім.*: Aussage, f) – послідовність мовних знаків між двома паузами, одиниця мовлення, що характеризується смисловою цілісністю
- ◆ **відміна** (*англ.*: declension; *нім.*: Deklination, f) – словозміна іменника; утворення відмінкових форм іменника за допомогою флексій
- ◆ **відмінок** (*англ.*: case; *нім.*: Fall, m) – граматична категорія іменних частин мови, яка виражає відношення одного предмета до іншого
- ◆ **віртуальний** (*англ.*: virtual; *нім.*: virtual) – мислимий, потенціальний, на противагу, актуалізованому, тобто реалізованому в мові
- ◆ **власна назва** (*англ.*: proper name; *нім.*: Eigennamen, m) – слово чи словосполучення, яке служить для позначення одиничних предметів
- ◆ **внутрішня лінгвістика** (*англ.*: internal linguistics; *нім.*: innere Linguistik) – галузь мовознавства, що вивчає системні відношення мовних одиниць без огляду на зовнішньолінгвістичні чинники
- ◆ **внутрішня флексія** (*англ.*: internal inflexion; *нім.*: innere Flexion, f) – зміна голосного чи приголосного в корені, що служить для утворення нових слів або форм слова, тобто має дериваційне чи реляційне значення. На відміну від інфікса, який додатково вставляється у корінь слова, внутрішня флексія

викликає лише чергування вже наявних у корені звуків, напр.: беру – вибір;
нім.: Stadt – Städte; англ.: foot – feet

- ◆ **внутрішня форма слова** (англ.: bridge meaning; нім.: innere Form, f) – семантична і структурна співвіднесеність морфем, з яких складається слово, з його значенням; ознака, покладена в основу номінації слова, мотивує звуковий образ слова, вказує на причину, через яку дане значення виявилось вираженим саме таким сполученням звуків
- ◆ **вокалізація** (англ.: vocalization; нім.: Vokalisierung, f) – перетворення приголосного в голосний, напр. нім. *r* в *a* у закінченнях *-er*
- ◆ **гендерна реформа** – мовна реформа у США у 70-80 рр., яка виникла як результат боротьби жінок проти чоловічого “шовінізму” (пропонується, напр., вживати нейтральне *police officer* замість *policeman*)
- ◆ **генеалогічна класифікація** (англ.: genealogical (pedigree) classification; нім.: genealogische Klassifikation, f) – класифікація мов, що базується на мовній спорідненості та спільному походженні
- ◆ **генеративна лінгвістика** (англ.: generative linguistics) – один із формальних напрямків у лінгвістиці, який виник у США під впливом ідей Н. Хомського в 50-60 роки. Головними поняттями генеративної лінгвістики є: *мовна компетентність* (тобто, знання мови), *використання мови* (competence, performance), *трансформаційна породжуюча граматики*, *глибинна структура*, *поверхнева структура*
- ◆ **герменевтика** (нім.: Hermeneutik, f) – галузь науки, що займається вивченням розуміння тексту
- ◆ **гідронім** (нім.: Hydronym, n) – назви річок і водоймищ
- ◆ **гіпербола** (англ.: hyperbole; нім.: Hyperbel, f) – перебільшення, напр.: *Я чекаю на тебе цілу вічність*
- ◆ **гіперкорекція** (англ.: overcorrection; нім.: Hyperkorrektur, f) – мовна поведінка, при якій мовець коректує (“виправляє”) використовувані мовні форми у відповідності до престижної норми. При цьому гіперкорекція

призводить до порушення загальноприйнятих норм, напр.: рос. *почта* (-чт-) виникло в результаті гіперкорекції правильнішого *пошта*

- ◆ **гіперонім** (англ.: hyperonym; нім.: Hyperonym, n) – слово, що позначає родове поняття за відношенням до інших (видових) понять, напр., *дерево*: *береза, липа, сосна*
- ◆ **гіпонім** (англ.: hyponym; нім.: Hyponym, n) – слово, що позначає видове поняття за відношенням до загального родового
- ◆ **гіпотаксис** (англ.: hypotaxis; нім.: Hypotaxe, f) – складне речення з підрядним зв'язком
- ◆ **гіпотеза Сепіра-Уорфа (теорія лінгвістичної відносності)** (англ.: Sapir-Whorf-hypothesis; нім.: Sapir-Whorf-Hypothese, f) – концепція, згідно з якою структура мови визначає поведінку та мислення людини, розвинута американським ученим Е. Сепіром та його учнем Б. Уорфом
- ◆ **глаголиця** (англ.: glagolitsa) – одна з двох слов'янських азбук, названа за словом “глаголь” – мовлення, слово
- ◆ **глибинна структура** (англ.: deep structure) – одне з базових понять генеративної лінгвістики. За допомогою глибинної структури можна зіставити та подати близькі за змістом, але різні за формальною структурою речення, напр.: *Студенти вивчають мовознавство – Мовознавство вивчається студентами.* За допомогою правил трансформації одна і та сама глибинна структура може бути перетворена в різноманітні *поверхневі структури*
- ◆ **глосематика** (англ.: glossematics; нім.: Glossematik, f) – датський структуралізм
- ◆ **глотальна теорія** (нім.: Glottaltheorie, f) – теорія про походження індоєвропейських приголосних, сформульована Т. Гамкрелідзе та В. Івановим. Ґрунтується не тільки на порівняльно-історичному, але й на типологічному аналізі мов. Руйнує традиційні уявлення про пересув приголосних у германських мовах

- ◆ **глотогенез** (*англ.*: glottogenesis; *нім.*: Glottogenese, f) – виникнення та становлення людської мови
- ◆ **голістичний** – цілісний; голістичний погляд на мову – розуміння і вивчення мови та її рівнів як цілісної системи (на відміну від атомістичного підходу – див. *атомізм*)
- ◆ **голосні** (*англ.*: vowels; *нім.*: Vokale, Pl) – клас звуків мови, що виділяється на основі артикуляторних, акустичних та функціональних ознак на протигагу приголосним. Головні з цих ознак: утворення голосних з обов’язковою участю голосу при відсутності будь-яких перешкод у надгортанних порожнинах; відсутність локалізованого м’язового напруження; складоутворююча роль
- ◆ **гортанний** (*англ.*: glottal; *нім.*: Glottal(laut), m) – звук, утворений у голосовій щілині тертям повітря до ненатягнутих (чи слабо натягнутих) голосових зв’язок, у результаті чого виникає не голос, а шум
- ◆ **граматика** (*англ.*: grammar; *нім.*: Grammatik, f) – система морфологічних і синтаксичних категорій мови; розділ мовознавства, який вивчає ці категорії
- ◆ **граматична категорія** (*англ.*: grammatical category; *нім.*: grammatische Kategorie, f) – сукупність елементів мови (слів, значущих частин слів і сполучень слів), об’єднана спільним граматичним значенням з обов’язковою наявністю у цій мові відповідного граматичного способу для вираження цього граматичного значення. Так, в англ. і нім. мовах немає категорії виду, оскільки в цих мовах немає спеціальних граматичних способів для вираження цього граматичного значення
- ◆ **граматична форма** (*англ.*: grammatical form; *нім.*: grammatische Form, f) – співвідношення граматичного значення та граматичного способу в їхній єдності
- ◆ **граматичне значення** (*англ.*: grammatical meaning; *нім.*: grammatische Bedeutung, f) – узагальнене мовне значення, яке притаманне цілому ряду слів чи словоформ і має своє регулярне (стандартне) вираження, напр.: слова “дорогої”, “золотої” мають граматичне значення ж. р., одн., род. відм.

- ◆ **граматичне чергування** (*англ.*: grammatical alternation; *нім.*: grammatischer Wechsel, m) – чергування приголосних у німецькій та інших германських мовах, зумовлене законом К. Вернера, напр.: *ziehen – zogen, schneiden – schnitten*
- ◆ **граматичний спосіб** (*англ.*: grammatical means; *нім.*: grammatische Weise, f) – матеріальне вираження граматичних значень, напр.: у словах “дорогої”, “золотої” граматичні значення родового відмінку однини жіночого роду виражаються закінченням *oї*
- ◆ **губні приголосні** (*англ.*: labial) – приголосні, що утворюються за допомогою губ (губо-губні, губо-зубні), напр., ***П, В***
- ◆ **двоїна (дуаліс)** (*англ.*: dual; *нім.*: Dualis, f) – форма числа, що позначає два предмети. В індоєвропейських мовах існувала в системі дієслова, займенника, іменника, напр.: укр. *вуха* – за своїм походженням множина; рос. *уши* – двоїна
- ◆ **деетимологізація** (*англ.*: de-etymologization; *нім.*: Abschleifung, f) – втрата словом морфологічної мотивованості
- ◆ **дейксис** (*англ.*: deixis; *нім.*: Deixis, f) – вказівка на предмет за допомогою жеста чи мовного знака
- ◆ **демотивація** (*англ.*: demotivation; *нім.*: Demotivierung, f) – втрата мотивованості
- ◆ **денотат** (*англ.*: denotatum; *нім.*: Denotat, n) – позначуваний предмет або клас однотипних предметів
- ◆ **дериват** (*англ.*: derivat; *нім.*: Derivat, n) – морфема, утворена від іншої, твірної, морфеми, або значення, утворене від іншого значення
- ◆ **дериваційне значення** (*англ.*: derivational meaning; *нім.*: derivative Bedeutung, f) – значення словотворчих афіксів, які служать для утворення нових слів (на відміну від *реляційного значення*)
- ◆ **деривація** (*англ.*: derivation; *нім.*: Ableitung, f) – утворення нових слів за допомогою афіксів

- ◆ **дескриптивна лінгвістика** (*англ.*: descriptive linguistics) – те ж саме, що американський структуралізм
- ◆ **дескриптор** (*англ.*: descriptor; *нім.*: Deskriptor, m) – семантична ознака
- ◆ **динамічний наголос** (*англ.*: dynamic (stress) accent; *нім.*: dynamischer Akzent, m) – силовий наголос, при якому наголошений склад виділяється більшою напруженістю артикуляції більшим напором видихуваного повітря
- ◆ **дисиміляція** (*англ.*: dissimilation; *нім.*: Dissimilation, f) – розподібнення, заміна одного з двох однакових або подібних звуків іншим, відмінним від того, який залишається, за певною ознакою з метою уникнення монотонності у вимові, напр.:
 - лат. peregrinum > фр. perelin – *Д. регресивна дистантна*
 - рос. что > [што] – *Д. регресивна контактна*
 - Februar > рос. февраль – *Д. прогресивна дистантна*
- ◆ **дискурс** (*англ.*: discours; *нім.*: Diskurs, m) – різні види тексту, перед усім – зв'язне мовлення
- ◆ **диференціація** (*англ.*: differentiation; *нім.*: Differenzierung, f) – розрізнення
- ◆ **дифтонг** (*англ.*: diphthong; *нім.*: Diphthong, m) – сполучення двох голосних в одному складі
- ◆ **дифузний** (*англ.*: diffuse; *нім.*: diffus) – одна з тональних ознак звуків, напр. *I* – *И*, на відміну від компактних
- ◆ **діалект** (*англ.*: dialect; *нім.*: Mundart, f) – територіальний варіант мови
- ◆ **діалектизм** (*англ.*: dialectism; *нім.*: Dialektismus, m) – мовна одиниця, запозичена у літературну мову з діалекту
- ◆ **діалектологія** (*англ.*: dialectology; *нім.*: Dialektologie, f) – наука, що вивчає діалекти
- ◆ **діахронія** (*англ.*: diachronis) – історичний розвиток мовної системи чи її елементів як предмет вивчення
- ◆ **дієвідміна** (*англ.*: declination; *нім.*: Deklination, f) – словозміна дієслова; утворення особових форм дієслова за допомогою флексій

- ◆ **дієприкметник** (*англ.*: gerund; *нім.*: Partizip, n) – віддієслівний прикметник, який може мати категорії часу, виду, способу
- ◆ **дієслово** (*англ.*: verb; *нім.*: Verb, n) – частина мови, що позначає дію та виступає в реченні переважно у функції присудка
- ◆ **довгота звука** (*англ.*: length) – акустична характеристика звука, яка залежить від тривалості коливань
- ◆ **додаток** (*англ.*: object; *нім.*: Ergänzung, f; Objekt, n) – член речення, що позначає предмет, на який направлена дія
- ◆ **допоміжні дієслова** (*англ.*: auxiliary verbs; *нім.*: Hilfsverben, Pl) – дієслова з послабленим лексичним значенням, які служать для утворення різних форм головного дієслова, напр., *бути*, *нім. sein*, *англ. to be*
- ◆ **евфемізм** (*англ.*: euphemism; *нім.*: Euphemismus, m) – емоційно нейтральне слово чи вираз, що вживається замість табу або синонімічного слова та виразу, що здаються мовцю неввічливими, нетактовними чи небезпечними, напр.: *новоутворення* – замість *пухлина*, *відхилитись від істини* – замість *збрехати*
- ◆ **евфонія** (*англ.*: euphony; *нім.*: Euphonie, f) – милозвучність
- ◆ **екскурсія** (*англ.*: on-glide; *нім.*: Anglitt, m) – перша фаза артикуляції звука, підготовка органів мовлення до вимови
- ◆ **експериментальна фонетика** (*англ.*: instrumental phonetics; *нім.*: experimentale Phonetik, f) – галузь фонетики, в якій використовуються інструменти та прилади для вивчення властивостей звуків
- ◆ **експресивно-емоційний компонент (значення)** (*англ.*: expressive-emotive component; *нім.*: expressiv-emotionale Komponente, f) – компонент, що надає слову образності, виразності та емоційного забарвлення
- ◆ **екстенціонал** (*англ.*: extensional; *нім.*: Extension, f) – сукупність денотатів, які називаються цим словом, об'єм поняття

- ◆ **екстралінгвальний** (*англ.*: extralinguistic; *нім.*: extralinguistisch) – той, що відноситься до реальної позамовної дійсності в умовах якої відбувається функціонування і розвиток цієї мови
- ◆ **еліпс** (*англ.*: ellipsis; *нім.*: Ellipse, f) – пропуск мовного елемента в словосполученні чи складному слові, а також обов'язкового члена речення, який не несе нової інформації і легко доміслюється з контексту; при цьому у зміст елемента включається значення пропущеного, напр., *докторська* замість *докторська ковбаса*
- ◆ **епістемологічний** (*нім.*: epistemologisch) – такий, що включає сукупність принципів і прийомів дослідження (на відміну від онтологічного)
- ◆ **епістемологія** (*нім.*: epistemische Logik, f) – сукупність принципів і прийомів дослідження
- ◆ **епітет** (*англ.*: epithet; *нім.*: Epitheton, n) – різновид визначення, що характеризується експресивністю та переносним значенням, напр., *золота осінь*, *шовкове волосся*
- ◆ **експеранто** (*англ.*: esperanto) – штучна міжнародна мова, створена в 1887 році на основі лексики, що спільна для більшості європейських мов, і аглютинативної морфології
- ◆ **етимологічний словник** (*англ.*: etymological dictionary; *нім.*: etymologisches Wörterbuch, n) – словник, в якому подається етимологія слова у певній мові або групі мов
- ◆ **етимологія** (*нім.*: Etymologie, f) – наука про походження слів
- ◆ **етимон** (*англ.*: etymon) – початкове значення чи початкова форма слова, що реконструюється лінгвістами у процесі вивчення походження слова
- ◆ **етнолінгвістика** (*англ.*: ethnolinguistics; *нім.*: Ethnolinguistik, f) – розділ лінгвістики, що вивчає відношення між мовою і народом
- ◆ **жаргон** (*англ.*: jargon, lingo, cant; *нім.*: Rotwelsch, n; Jargon, n) – різновид природньої мови, що використовується окремою соціальною групою з метою мовного відмежування від іншої частини мовної спільноти, напр., жаргон військовий, канцелярський, студентський

- ◆ **Женевська школа** (*англ.*: Geneva school; *нім.*: Genfer Schule, *f*) – соціологічний напрямок у мовознавстві, що спирається на ідеї Ф. де Соссюра, Ш. Баллі, А. Сеше
- ◆ **загальна назва** (*англ.*: common noun *нім.*: Gattungsname, *m*) – слово чи словосполучення, яке служить для позначення класу однорідних предметів
- ◆ **загальне мовознавство** (*англ.*: general linguistics; *нім.*: allgemeine Sprachwissenschaft, *f*) – розділ мовознавства, що займається явищами притаманними будь-якій мові. Відрізняється від конкретного мовознавства, що вивчає властивості конкретних мов чи груп мов
- ◆ **займенник** (*англ.*: pronoun; *нім.* Pronomen, *n*; Fürwort, *n*) – частина мови, яка вказує на предмет чи ознаку, виражені, як правило, у даній ситуації іншими частинами мови (іменником чи прикметником)
- ◆ **запозичення** (*англ.*: loan-word, borrowed word; *нім.*: Lehnwort, *n*) – проникнення елементів однієї мови (передусім – слів) у структуру іншої мови в результаті мовних контактів
- ◆ **звуження значення** (*англ.*: narrowing; *нім.* Bedeutungsverengung, *f*) – така зміна значення слова, при якій відбувається звуження об'єму його змісту, напр, *пиво* (будь-який напій)
- ◆ **звук (мови)** (*англ.*: sound; *нім.*: Laut, *m*) – мінімальна одиниця мовленнєвого ланцюжка, яка є результатом артикуляційної діяльності людини і характеризується певними акустичними та перцептивними якостями; протиставляється *фонемі* як мінімальній одиниці мови
- ◆ **звуковий символізм** (*англ.*: sound symbolism; *нім.*: Lautsymbolik, *f*) – таке звукозображення, коли об'єктом позначення є предмети чи явища, нездатні виробляти звуки. Вторинний звукосимволізм – явище, коли звучання слова і його значення, розвиваючись, випадково досягають точки, де між обома сторонами слова виникає структурна подібність
- ◆ **звуковий (фонетичний) закон** (*англ.*: phonetic law Lautgesetz, *n*) – регулярна зміна звука мови в однакових позиціях у процесі історичного розвитку цієї

мови, напр.: герм. *T* – нім. *Z* на поч. слова; англ. *two* – нім. *zwei*, англ. *ten* – нім. *zehn*

- ◆ **звуконаслідування** (англ.: onomatopoeia; нім.: Schallnachahmung, f) – ономапопея; таке звукове зображення, коли об'єктом позначення є живі й неживі предмети, здатні видавати звуки
- ◆ **зв'язка** (англ.: copula; нім.: Kopula, f) – 1) службове дієслово, що є частиною складеного присудка, напр.: Iwan *ist* Student; 2) сполучники і подібні їм слова; 3) елемент, що служить для зв'язку компонентів складного слова, напр., *пароплав*
- ◆ **зіставний метод** (англ.: method of analytical comparison; нім.: kontrastive Methode, f) – опис мов шляхом їх порівняння одна з одною (звичайно в синхронії), на відміну від *контрастивного методу* шляхом протиставлення
- ◆ **знак (мовний)** (англ.: sign; нім.: Zeichen, n) – показник певного мовного значення, напр.: *фонема, морфема, лексема*
- ◆ **знаковий характер мови** (нім.: Zeichencharakter der Sprache) – характеристика мови як системи знаків на відміну і порівняно з іншими знаковими системами
- ◆ **значення** (англ.: meaning; нім.: Bedeutung, f) – відображення сегменту дійсності в свідомості носія мови
- ◆ **зовнішня лінгвістика** (англ.: external linguistics; нім.: äußere Linguistik, f) – умовне позначення лінгвістичних дисциплін, які займаються вивченням співвідношень мови та позамовної дійсності; протиставляється внутрішній лінгвістиці
- ◆ **ідеалістичне мовознавство (неолінгвістика)** (англ.: neolinguistics; Neolinguistik, f) – напрямок у мовознавстві, заснований К. Фослером; розглядає мову як індивідуальну творчість
- ◆ **ідеографія** (англ.: ideography) – один із видів писемності, при якому мовні значення передаються цілими графічними знаками (ідеограмами)

- ◆ **ідіолект** (*англ.*: idiolect; *нім.*: Idiolekt, m) – специфічні мовленнєві особливості даного носія мови, сукупність текстів, породжуваних, даним носієм мови
- ◆ **ідіом** (*англ.*: idiom; *нім.*: Idiom, n) – позначення різних форм існування мови (діалект, говірка і т.д.). Термін “ідіом” використовується в тих випадках, коли статус мовного утворення не ясний, напр., не вирішене питання, чи це утворення є окремою мовою, чи діалектом якоїсь мови
- ◆ **ідіома** (*англ.*: idiom; *нім.*: Idiom, n) – фразеологічна одиниця, значення якої не впливає із суми значень слів, що входять до цієї одиниці, напр.: *бити байдики*
- ◆ **ідіоматика** (*англ.*: idiomatics; *нім.*: Idiomatik, f) – сукупність *ідіом* та їх опис
- ◆ **ієрархія** (*англ.*: hierarchy; *нім.*: Hierarchie, f) – сукупність рівнів мови, що розміщуються ступенево, від нижчих до вищих
- ◆ **ієрогліф** (*нім.*: Hieroglyphe, f) – графічний знак у вигляді рисунка, що позначає окреме поняття, який в основному втратив зв’язок з початковим картинним позначенням і використовується просто як знак у писемності
- ◆ **ізогласа** (*англ.*: isoglottic line; *нім.*: Isoglosse, f) – лінія на карті, що показує територію поширення того чи іншого мовного явища
- ◆ **іконічний знак** (*англ.*: iconic sing) – такий знак, який відображає позначуваний предмет (фотографія, скульптура і т.п.)
- ◆ **іллокутивний акт** (*англ.*: illocutive act; *нім.*: illokutiver Akt, m) – таке мовленнєве висловлювання, в якому мовець виражає комунікативну мету свого висловлювання або дає оцінку компонентам свого висловлювання (виражає впевненість, надію, очікування тощо), напр.: *я була би тобі дуже вдячна, якби ти дав мені цю книгу* (мовець хоче отримати книгу)
- ◆ **іменник** (*англ.* noun, substantive; *нім.*: Substantiv, n) – частина мови, що має категорії предметності, роду, числа та відмінка
- ◆ **імплікація** (*англ.*: implication; *нім.*: Inbegriff, m) – у вузькому смислі – висловлювання, побудоване за схемою: “якщо А, то Б”, напр.: *Якщо він студент університету, то він вивчає якусь іноземну мову*

- ◆ **імпліцитний** (*англ.*: implicit, covert) – невиражений, такий, що лише мається на увазі, скритий
- ◆ **іваріант** (*англ.*: invariant; *нім.*: Invariante, f) – абстрагована одиниця мови, що реально існує у вигляді варіантів
- ◆ **інваріантне значення** (*англ.*: invariant meaning) – загальне значення, яке реально проявляється у вигляді семантичних варіантів
- ◆ **індикатив** (*англ.*: indicative) – дійсний спосіб
- ◆ **інкорпоруюча мова** (*англ.*: incorporating language; *нім.*: inkorporierende Sprache, f) – полісинтетична мова, для якої характерне включення у склад дієслова-присудка інших членів речення (додатків), іноді зі змінами у звучанні основ; до інкорпоруючих мов належать, напр., чукото-камчатські мови
- ◆ **інтегральна ознака** (*англ.*: integral feature; *нім.*: Integralmerkmal, n) – характеристика мовної одиниці, яка, не маючи *опозиції* в даній мові, не впливає на значення, напр., довгота для голосних звуків в укр. мові є інтегральною ознакою, на відміну від *нім.* мови, пор.: *Ofen – offen*
- ◆ **інтенціонал** (*англ.*: intensional meaning; *нім.*: Intensional, m) – зміст поняття, сукупність семантичних ознак. Див. *екстенціонал*
- ◆ **інтерпретуюча семантика** (*англ.*: interpretative semantics; *нім.*: interpretierende Semantik, f) – один із напрямків сучасного мовознавства; значення мовних одиниць розглядається як результат “інтерпретуючої” діяльності носія мови
- ◆ **інтерференція** (*англ.*: interference; *нім.*: Interferenz, f) – вплив однієї мови на іншу в умовах двомовності
- ◆ **інтерфікс** (*англ.*: interfix) – афікс, який пов’язує корені у складних словах, напр.: *пар-о-плав*, *нім.* *Bedeutung-s-lehre*
- ◆ **інтонація** (*англ.*: intonation; *нім.*: Intonation, f) – єдність взаємопов’язаних компонентів: мелодики, інтенсивності, довготи, темпу мови та тембру, а також пауз, що є важливим засобом формування висловлювання

- ◆ **інфікс** (*англ.*: infix; *нім.*: Infix, n) – афікс, що вставляється всередину кореня, може мати дериваційне та реляційне значення, напр.: лат. *tango* – *tetigi*, *finger* – *figura*, *vincere* – *vici*; *нім.* *stehen* – *stand*: *N* має реляційне значення; *stehen* – *Zustand*: *N* має дериваційне значення
- ◆ **інфінітив** (*англ.*: infinitive; *нім.*: Infinitiv, m) – неозначена форма дієслова, в іє. мовах інфінітив є віддієслівним іменником, який виник після розпаду іє. спільноти. Оскільки інфінітив не має багатьох категорій, характерних для дієслова (час, особа і т.д.), то він позначає абстрактну дію і тому використовується як словникова форма
- ◆ **історизм** (*англ.*: historisme; *нім.*: Historismus, m) – слово, яке вийшло з живого спілкування внаслідок того, що позначуваний ним предмет уже невідомий мовцям як реальна частина їх повсякденного досвіду, напр.: *князь*
- ◆ **калька** (*англ.*: translation loan-word; *нім.*: Übersetzungslehnwort, n) – семантичне запозичення шляхом буквального перекладу слова чи звороту, напр.: *нім.* *Ausdruck* – *лат.* *ex+pressio*
- ◆ **канцеляризми** (*нім.*: Kanzleiwörter, Pl) – слова і словосполучення, вживання яких обмежене офіційно-діловим стилем. За межами цього функціонального стилю канцеляризми отримують додаткове стилістичне забарвлення
- ◆ **категоріальна ознака** (*англ.*: categorial marker; *нім.*: kategoriales Merkmal, n) – такий компонент у семантиці слова, котрий виражає віднесеність цього слова до певно категорії (частини мови)
- ◆ **каузальний** (*англ.*: causal; *нім.*: kausal) – причиновий
- ◆ **керування** (*англ.*: government; *нім.*: Rektion, f) – вид зв'язку між членами словосполучення чи речення, коли одні граматичні значення головного слова викликають певні інші граматичні значення залежного слова, напр.: *бачу* – *дівчинку* (знахідний відмінок вимагається перехідним словом)
- ◆ **кирилиця** (*англ.*: kirillitsa; *нім.*: kyrillische Schrift, f) – одна з двох перших слов'янських азбук, що лягла в основу сучасних нелатинських слов'янських алфавітів
- ◆ **кінеміка** (*англ.*: kinemics) – розділ кінесики, що вивчає кінеми

- ◆ **кінесика** (*англ.*: kinesics; *нім.*: Kinesik, f) – наука, яка вивчає рухи тіла
- ◆ **клинопис** (*нім.*: Keilschrift, f) – одна з древніх форм писемності, поширена у Середній Азії
- ◆ **кліше** (*англ.*: cliché; *нім.*: Klischee, n) – мовленнєвий штамп, напр.: *переборювати труднощі, деякі недоліки*
- ◆ **когнітивна лінгвістика** (*англ.*: cognitive linguistics; *нім.*: Kognitive Linguistik, f) – напрямок мовознавства, що виник у США в кінці 50-х років ХХ століття; займається вивченням мисленнєвих процесів, набуття та використання знань і мови
- ◆ **когнітивний** (*англ.*: cognitive; *нім.*: kognitiv) – пізнавальний; такий, що відноситься до теорії пізнання
- ◆ **код** (*англ.*: code; *нім.*: Kode, m) – довільна система умовних знаків або символів
- ◆ **койне** (*нім.*: Koine, f) – мова, що виступає засобом міждіалектного спілкування
- ◆ **компаративістика** (*англ.*: comparativistics; *нім.*: Komparatistik, f) – порівняльно-історичне вивчення споріднених мов
- ◆ **комплементарність** (*англ.*: complementarity) – взаємозалежність між елементами в системі (мові), термін глосематики
- ◆ **комполит** (*англ.*: compound; *нім.*: Kompositum, n) – складне слово
- ◆ **компонентний аналіз** (*англ.*: componental analysis; *нім.*: Komponentenanalyse, f) – розкладання значення слова на елементарні одиниці (компоненти, семантичні ознаки, множники) й опис значення за допомогою такого аналізу, напр.: “*термометр*” = “*прилад*” + “*вимірювання*” + “*температура*”
- ◆ **комп’ютерна лінгвістика** (*нім.*: Computerlinguistik, f) – наукова дисципліна, що вивчає співвідношення мови й обчислювальної техніки
- ◆ **комунікативна функція (мови)** (*англ.*: communicative function; *нім.*: kommunikative Funktion, f) – використання мови як засобу спілкування

- ◆ **комунікативний** (*англ.*: communicative; *нім.*: kommunikativ) – той, що стосується передачі інформації за допомогою мови
- ◆ **конвенціоналізм** (Konventionalismus, m) – сукупність поглядів, згідно з якими між знаком і позначуваним існує умовний зв'язок
- ◆ **конверсія** (*англ.*: conversion; *нім.*: Konversion, f) – спосіб словоутворення без будь-яких словотворчих афіксів, коли слова переходять з однієї частини мови в іншу без змін своєї форми, напр.: *нім. lesen – das Lesen*
- ◆ **конотація** (*англ.*: connotation; *нім.*: Konnotation, f) – додатковий зміст слова, його стилістичні відтінки, що накладаються на основне значення слова та виражають експресивно-емоційно-оцінкові відношення мовця до позначуваного предмету
- ◆ **консонантизм** (*англ.*: consonantism) – система приголосних даної мови
- ◆ **конститутивний** (*англ.*: constitutive; *нім.*: konstitutiv) – складовий
- ◆ **контамінація** (*англ.*: contamination; *нім.*: Kontamination, f) – схрещування, злиття двох слів або коренів в одну нову форму, напр.: *нім. Demokatur (Demokratie + Diktatur)*
- ◆ **контекст** (*англ.*: context) – лінгвістичне оточення даної мовної одиниці; завершений відрізок висловлювання, що дає можливість встановити значення слова, яке входить до нього
- ◆ **контрастивна лінгвістика (зіставна лінгвістика)** (*англ.*: contrastive linguistics; *нім.*: kontrastive Sprach-wissenschaft, f) – зіставне вивчення мов з метою виявлення подібностей та відмінностей
- ◆ **контрастивний аналіз (метод)** (*англ.*: contrastive analysis; *нім.*: kontrastive Analyse, f) – метод вивчення мов та мовних явищ шляхом їхнього зіставлення (див. *зіставний метод*)
- ◆ **кон'юнктив** (*англ.*: subjunctive mood, thought-mood; *нім.*: Konjunktiv, m) – умовний спосіб

- ◆ **Копенгагенський структуралізм** (нім.: Kopenhagener Linguistenkreis, *m*) – глосематика, напрямок у мовознавстві, заснований Л. Єльмслевим та В. Брьондалем
- ◆ **кореляція** (англ.: correlation; нім.: Korrelation, *f*) – співвідношення різних мовних одиниць
- ◆ **корінь** (англ.: root; нім.: Wurzel, *f*) – непохідна основа слова без усіляких афіксів; морфема з лексичним значенням, напр.: *-стол-* у *столік, столиця, столовие, пристольние*
- ◆ **крилаті вислови** (англ.: winged words; нім.: geflügelte Worte, *Pl*) – стійкі словосполучення (вирази), типу; *Не хлібом єдиним...*, *перейти Рубікон*. На відміну від прислів'я та приказки крилаті вислови мають відоме джерело походження (Біблія, художня література, публіцистика)
- ◆ **лабіалізація** (англ.: labialization; нім.: Labialisierung, *f*) – вимова звуків, під час якої губи витягуються вперед і приймають форму круглого отвору
- ◆ **латентний** (англ.: latent; нім.: latent) – скритий; такий, що реально не проявляється
- ◆ **лексеми** (англ.: lexeme; нім.: Lexem, *n*) – слово як структурний інваріантний елемент мови
- ◆ **лексика** (англ.: vocabulary; нім.: Wortschatz, *m*) – уся сукупність слів, які входять до складу певної мови
- ◆ **лексико-семантична група (ЛСГ)** (англ.: lexical-semantic group; нім.: lexikalisch-semantiche Gruppe, *f*) – лексична мікросистема, яка поєднана значеннями багатозначного слова, напр.: англ. *earth, land ground, country* об'єднані значеннями слова *earth*
- ◆ **лексико-семантичний варіант (ЛСВ) слова** (нім.: lexikalisch-semantiche Variante, *f*) – варіант лексеми, що включає план вираження (звучання слова) та план змісту (значення багатозначного слова), напр.: лексема *вечір* має два варіанти: 1) *вечір* (кінець дня); 2) *вечір* (захід)
- ◆ **лексикографія** (англ.: lexicography; нім.: Lexikographie, *f*) – складання словників як опис лексики певної мови; відповідна галузь мовознавства

- ◆ **лексикологія** (*англ.*: lexicology; *нім.*: Lexikologie, f) – розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад мови
- ◆ **лексичне поле** (*нім.*: Wortfeld, n) – мікропарадигма, яка складається зі змістовно пов'язаних слів (на відміну від семантичного поля, де в першу чергу маються на увазі не форми слів, а їхні смисли)
- ◆ **лінгвістика** (*англ.*: linguistics; *нім.*: Sprachwissenschaft, f) – наука про мову; про її будову та про системні відношення мовних одиниць (внутрішня лінгвістика); про етнічні, суспільно-історичні, соціально-географічні й інші фактори, які нерозривно пов'язані з розвитком і функціонуванням мови (зовнішня лінгвістика)
- ◆ **лінгвістика тексту** (*англ.*: textlinguistics, *нім.*: Textlinguistik, f) – напрямок у мовознавстві, що вивчає правила побудови зв'язаного тексту
- ◆ **лінгвістична філософія** (*англ.*: linguistic philosophy; *нім.*: Sprachphilosophie, f) – наукова дисципліна, завданням якої є вивчення загальнофілософської основи мови та мовлення
- ◆ **лінгвостатистика** (*англ.*: linguistic statistics; *нім.*: quantitative Linguistik, f) – розділ мовознавства, що вивчає мовні явища за допомогою статистичних квантитативних методів
- ◆ **літературна мова** (*англ.*: literary language; *нім.*: Literatursprache, f) – головна, наддіалектна форма існування мови, яка характеризується опрацьованістю, поліфункціональністю, стилістичною диференціацією та унормованістю
- ◆ **літота** (*нім.*: Litotes, f) – стилістичний засіб, що характеризується вживанням антоніма із запереченням для створення ефекту применшення, напр.: *Він не без таланту*
- ◆ **логіка** (*англ.*: logic; *нім.*: Logik, f) – наука про закони мислення
- ◆ **логічна семантика** (*англ.*: logical semantics; *нім.*: logische Semantik, f) – галузь науки, що виникла в рамках формальної логіки, яка використовує її методи для опису штучних мов
- ◆ **макаронізм** (*англ.*: macaronism) – слово іншомовного походження, яке вставляється в рідну мову, часто спотворюючись

- ◆ **маризм** (нім.: Marrismus, m) – засноване М.Я. Марром (1865-1934) “нове вчення про мову”
- ◆ **математична лінгвістика** (англ.: mathematikal linguistics; нім.: mathematische Linguistik, f) – розділ мовознавства, в якому розробляються математичні методи дослідження мови
- ◆ **матриця** (англ.: matrix; нім.: Matrix, f) – термін, запозичений з геометрії, для позначення двовірного уявлення у вигляді таблиці різних мовних одиниць і явищ
- ◆ **машинний переклад** (англ.: automatic translation; нім.: automatische Übersetzung, f) – автоматизований переклад з однієї природної мови на іншу за допомогою комп’ютера
- ◆ **менталізм** (англ.: mentalistic theory; нім.: Mentalismus, m) – напрямок в американській лінгвістиці, що розглядає мовлення як результат складної розумової діяльності мовця
- ◆ **мертві мови** (англ.: dead languages; нім.: tote Sprachen, Pl) – мови, які вийшли з ужитку, але відомі завдяки зв’язаним текстам, написам і т.п., напр., готська
- ◆ **метамова** (англ.: metalanguage; нім.: Metasprache, f) – мова, що служить для опису природної людської мови
- ◆ **метатеза** (англ.: metathesis; нім.: Metathesis, f) – перестановка звуків або складів у корені слова, напр.: лат. *Floras* – рос. *Фрол*, нім. *Futteral* – укр. *футляр*, рос. *медведь* – укр. *ведмідь*, укр. *долоня* – рос. *ладонь*
- ◆ **метафора** (англ.: metaphor; нім.: Metapher, f) – вживання слів і висловів у переносному значенні на основі подібності, напр.: *перо* (у ручки), голова сім’ї; англ.: *the king put the ship of state on its feet*
- ◆ **метонімія** (англ.: metonymy; нім.: Metonymie, f) – вживання назви одного предмета замість назви іншого, який знаходиться з першим у певних відношеннях (просторових, причинових і т.д.), напр.: *університет* (замість студенти) *слухає*; *дістичний стіл* (замість їжа)

- ◆ **минулий час** (*англ.*: past tense; *нім.*: Vergangenheit, f) – форма дієслова, яка вказує на те, що дія відбувалася до моменту мовлення
- ◆ **мислення** (*англ.*: thinking; *нім.*: Denken, n) – вища форма активного відображення об'єктивної дійсності людиною, пізнання нею закономірностей і зв'язків предметів та явищ; має психічну, ідеальну природу, але використовує мову для матеріального оформлення думки й передачі інформації
- ◆ **міжнародні мови** (*англ.*: international languages; *нім.*: internationale Sprachen, Pl) – мови, які внаслідок великого поширення стали засобом міжнародного спілкування; поділяються на природні та штучні
- ◆ **множина** (*англ.*: set; *нім.*: Menge, f) – запозичений з математики термін, котрий означає клас певних одиниць (предметів) мови чи мовлення. Елементами множини можуть бути числа, конкретні й абстрактні предмети, фонемі і т.д. Одна множина може бути підмножиною іншої сукупності предметів
- ◆ **мова** (*англ.*: language; *нім.*: Sprache, f) – знакова система, що використовується в суспільстві як основний засіб спілкування; форма відображення людиною дійсності та форма збереження інформації, засіб отримання нових знань
- ◆ **мова-еталон** (*англ.*: etalon language; *нім.*: Etalonsprache, f) – абстрактна конструйована мова, що використовується при типологічному (контрастивному) вивченні мов
- ◆ **мова жестів** (*англ.*: pasimology) – мовна система, яка використовує як знаки жести (міміку тощо). Уважають, що в процесі розвитку мови мова жестів передувала звуковому мовленню
- ◆ **мова-основа** (*англ.*: primitive language; *нім.*: Grundsprache, f) – прамова, яка реконструюється для даної сім'ї і від якої беруть початок усі мови, що належать до цієї сім'ї
- ◆ **мовленнєвий акт** (*англ.*: speech act; *нім.*: Sprechakt, m) – мовленнєва дія, що відбувається у відповідності до правил і норм, прийнятих у даному мовному

товаристві. У мовленнєвому акті беруть участь мовець і слухач (відправник і одержувач мовленнєвого висловлювання). Розрізняють такі основні види мовленнєвих актів:

- репрезентативи (повідомлення): *Заняття розпочалися;*
- директиви (спонукання, накази, прохання): *Закрийте книги;*
- комісиви (прийняття зобов'язання): *Обіцяю виконати цю роботу;*
- експресиви (вираження емоціонального стану): *Ой!;*
- декларації (заяви тощо): *Оголошую подяку*

◆ **мовленнєвий апарат** (*англ.*: vocal apparatus; *нім.*: Sprechapparat, m) – сукупність органів мовлення; поділяються на нижні – органи дихання, що створюють необхідний для утворення звуків потік повітря (легені, діафрагма, бронхи, трахея) та верхні – органи, які безпосередньо беруть участь у звукоутворенні. Останні поділяються на:

– активні (рухомі): гортань із перснєподібним, щитоподібним і двома пірамідальними хрящами, голосові зв'язки, глотка, язик, губи, м'яке піднебіння з язичком;

– пасивні (нерухомі): зуби, тверде піднебіння, порожнина

◆ **мовлення** (*англ.*: speech; *нім.*: Sprechen, n) – реалізація мови в різних ситуаціях спілкування, конкретне говоріння, що протікає у часі й має звукове (чи письмове) вираження

◆ **мовна політика** (*англ.*: language politics; *нім.*: Sprachpolitik, f) – цілеспрямовані дії, які регулюють вживання або обмеження тієї чи іншої мови на території певної держави

◆ **мовна сім'я** (*англ.*: family of languages; *нім.*: Sprachfamilie, f) – сукупність споріднених мов, які гіпотетично походять з однієї прамови

◆ **модальність** (*англ.*: modality; *нім.*: Modalität, f) – категорія, що виражає різні види відношень висловлювання до дійсності

◆ **модель** (*англ.*: pattern, model; *нім.*: Modell, n) – 1) символічне зображення парадигматичних відношень між елементами мови; 2) конфігурація мовленнєвих елементів (pattern)

- ◆ **модель речення** (англ.: vocal apparatus; нім.: Sprechapparat, m) – схематичне зображення слідування й сполучуваності елементів речення
- ◆ **младограматизм** (англ.: neogrammarians; нім.: Junggrammatiker, Pl) – напрям у мовознавстві, заснований у XIX ст. в Лейпцігу К. Бругманом, Г. Остгофом, Г. Паулем, Б. Дельбрюком та іншими лінгвістами, що розглядає мову як індивідуально-психологічне явище
- ◆ **моносемія** (англ.: monosemy) – однозначність
- ◆ **морфема** (англ.: morpheme; нім.: Morphem, n) – найменша значуща одиниця мови, напр.: слово *прибережний* складається з таких морфем: префікса *при-*, кореня *-береж-*, суфікса *-н-*, флексії *-ий*
- ◆ **морфологія** (англ.: morphology; нім.: Morphologie, f) – розділ мовознавства, що вивчає будову слова залежно від складових морфем цього слова, а також систему морфологічних протиставлень, притаманних цій мові, тобто систему граматичних категорій і способів їх вираження
- ◆ **мотив (найменування)** (англ.: motive; нім.: Motiv, n) – семантична ознака, яка покладена в основу найменування
- ◆ **мотивованість** (англ.: motivation; нім.: Motivierung, f) – можливість пояснити значення лексичної одиниці виходячи з її: звучання – фонетична мотивованість, напр.: *град, грім, гроза*; значення морфем у її складі – морфологічна мотивованість, напр.: *вчитель* – той, хто вчить; метафоричного чи метонімічного переносу, що лежить в її основі – семантична мотивованість, напр.: *дзвіночок* назва квітки за предметом
- ◆ **музичний наголос** (англ.: musical accent; нім.: musikalischer Akzent, m) – тонічний наголос, при якому наголошений склад виділяється зміною тону
- ◆ **м'які приголосні** (англ.: lax consonants; нім.: weiche Konsonanten, Pl) – див. *палатальні*
- ◆ **наголос** (англ.: stress, accent; нім.: Betonung, f) – виділення певного складу у слові за допомогою сили звука (*динамічний* або *силовий* наголос), зміни тону (*тонічний* або *мелодійний* наголос) чи тривалості (*квантитативний* або *кількісний*) чи певного слова у фразі (*логічний* або *фразовий* наголос)

- ◆ **надфразова єдність** (*англ.*: utterance-length unity) – сегменти зв'язного мовлення, більші, ніж речення
- ◆ **назальний** (*англ.*: nasal; *нім.*: nasal) – звук, при якому потік повітря проходить через ніс, напр.: *М, Н*
- ◆ **назалізація** (*англ.*: nasalization; *нім.*: Nasalierung, f) – артикуляція звуків, яка включає опускання м'якого піднебіння й одночасний вихід повітря через ніс і рот, що надає звукам особливого тембру; назалізація кореня – вставка всередину кореня назального інфікса, напр.: *М, N*
- ◆ **нарративний** (*англ.*: narrative; *нім.*: narrativ) – переповідний; дієслівний спосіб, напр., у тюркських мовах
- ◆ **народна етимологія** (*англ.*: folk (popular) etymology; *нім.*: Volksetymologie, f) – процес, при якому відбувається переосмислення змісту маловідомого чи незрозумілого слова і відповідно до цього – перебудова його форми за випадковою співзвучністю, подібністю з більш відомим і зрозумілим, без врахування фонетичних законів, способів переходу значень і граматичного складу, напр.: *кооператив – куператив* (від купити)
- ◆ **натуралістичний напрямок** (*англ.*: natural school; *нім.*: Naturalismus, m) – напрямок у межах порівняльно-історичного мовознавства, який розглядає мову як природне явище (мова подібна до рослинного чи тваринного організму). Засновник – А. Шлейхер
- ◆ **нейролінгвістика** (*англ.*: neurolinguistics; *нім.*: Neurolinguistik, f) – наукова дисципліна, що виникла на межі неврології й мовознавства і вивчає співвідношення мови та функціонування мозку. У зарубіжному мовознавстві вживають також термін *клінічна лінгвістика*
- ◆ **нейтралізація** (*англ.*: neutralization; *нім.*: Aufhebung, f) – втрата фонемами диференційних ознак у слабких позиціях і як результат цього – зникнення протиставлення між двома фонемами, напр.: рос. *пруд – прут* – останні фонемами нейтралізуються
- ◆ **неогумбольдтіанство** (*англ.*: neo-humboldtianism; *нім.*: Neo-umboldtianismus, m) – напрямок у мовознавстві, головним завданням якого є вивчення

семантичної сторони мови з позицій філософських поглядів О. Гумбольдта. В Європі цей напрямок представлений перш за все роботами німецьких лінгвістів Л. Вайсгербера, Й. Тріра. У тріаді *мова – мислення – дійсність* активна роль відводиться мові як інструментові пізнання та членування семантики на певні сегменти у відповідності до будови (структури) плану вираження

- ◆ **непряма мова** (*англ.*: oblique (indirect) oration (speech); *нім.*: indirekte Rede, f) – передача чужої мови у вигляді підрядного речення
- ◆ **номінатив** (*англ.*: nominative case; *нім.*: Nominativ, m) – називний відмінок; відмінок, що позначає діючий предмет або суб'єкт
- ◆ **номінативна функція** (*англ.*: nominative function; *нім.*: nominative Funktion, f) – функція називання; це основна функція слів
- ◆ **номінація** (*англ.*: nomination; *нім.*: Nomination, f) – найменування
- ◆ **норма (мовна)** (*англ.*: norm; *нім.*: Norm, f) – сукупність правил, які регулюють і приписують певне вживання мовних засобів; сукупність найбільш сталих традиційних реалізацій мовної системи, які закріплені у процесі суспільної комунікації
- ◆ **ностратичні мови** – макросім'я мов, що об'єднує індоєвропейські, картвельські, уральські, дравідські, алтайські та семіто-хамітські мови
- ◆ **облігаторний** (*англ.*: obligatory; *нім.*: obligatorisch) – обов'язковий, на відміну від факультативного, необов'язкового. Як правило, мається на увазі *актант*
- ◆ **обставина** (*англ.*: adverbial modifier; *нім.*: adverbiale Bestimmung, f) – другорядний член речення, який виражає спосіб дії, умови і час протікання дії; виражається перш за все прислівниками і словосполученнями
- ◆ **оглушення** (*англ.*: devoicing, unvoicing, devocalization *нім.*: Stimmloswerden, n) – втрата приголосним однієї з диференційних ознак – дзвінкості – у певних позиціях, напр., у кінці слова в російській мові
- ◆ **огублення** (*англ.*: (lip-)rounding; *нім.*: Rundung, f) – лабіалізація, тобто збільшення ротового резонатора завдяки видовженню та заокругленню губ

- ◆ **однокладове речення** (англ.: mononuklear sentence; нім.: Nominalsatz, *m*, eingliedriger Satz, *m*) – речення, в якому предикація виражається лише одним словом (частіше підметом), напр.: *Південь. Про це говорять.*
- ◆ **означення** (англ.: attributive adjunct, attribute; нім.: Beifügung, *f*) – другорядний член речення, який називає ознаку означуваного члена речення; звичайно виражається прикметником
- ◆ **оказіональний** (англ.: occasional; нім.: okkasionell) – зумовлений не загальноприйнятими вживаннями, а специфічним контекстом чи авторським вимислом
- ◆ **оксюморон** (англ.: oxymoron; нім.: Oxymoron, *n*) – поєднання в одному словосполученні двох антонімічних понять, які дають нове поняття, напр.: *гарячий сніг*
- ◆ **омографи** (англ.: homographs; нім.: Homogramme, *Pl*) – слова, що пишуться однаково, але читаються по-різному і мають різне значення напр., *мука* – *мука* (з різним наголосом)
- ◆ **омоніми** (англ.: homonyms; нім.: Homonyme, *Pl*) – слова, що збігаються за звучанням, але різні за значенням, напр.: нім. *der Kiefer* – щелепа, *die Kiefer* – сосна
- ◆ **омонімія** (англ.: homonymy; нім.: Homonymie, *f*) – такий тип багатозначності, коли між окремими значеннями слова не відчувається ніякого семантичного зв'язку, а тому словесні знаки, які їх позначають, вважаються різними словами, напр.: *коса* – сплетене волосся і *коса* – піщаний насип у водоймищі (омонімія), але *вечір* – частина доби і *вечір* – захід (полісемія)
- ◆ **омофони** (англ.: homophones; нім.: Homophone, *Pl*) – слова, що звучать однаково, але по-різному пишуться і мають різне значення, напр.: *Захід* – *захід*, рос. *пруд* – *Прут* – *прут*
- ◆ **омоформи** (англ.: homofoms; нім.: Homoformen, *Pl*) – слова, що збігаються у вимові та складі фонем лише в одній формі, напр.: *три* – числівник, *три* – наказовий спосіб дієслова

- ◆ **ономасіологія** (*англ.*: onomasiology; *нім.*: Bedeutungslehre, f) – розділ семасіології про називання, який вивчає способи позначення предметів і понять на відміну від власне семасіології, яка вивчає значення слів
- ◆ **ономастика** (*англ.*: onomastics; *нім.*: Onomastik, f) – розділ мовознавства, що вивчає власні назви
- ◆ **ономатопея** (*англ.*: onomatopoeia) – звуконаслідування
- ◆ **онтологічний** (*нім.*: ontologisch) – такий, що включає сукупність суттєвих характеристик предмета вивчення
- ◆ **опозиція** (*англ.*: opposition; *нім.*: Opposition, f) – протиставлення
- ◆ **орфографічний словник** (*англ.*: orthographic dictionary; *нім.*: orthographisches Wörterbuch, n) – словник, у якому подаються відомості про правопис слів у певній мові
- ◆ **орфографія** (*англ.*: orthography; *нім.*: Rechtschreibung, f) – система правил написання; розділ прикладного мовознавства, який вивчає та розробляє правила написання (правопис)
- ◆ **орфоепія** (*англ.*: orthoepy; *нім.*: Orthoepie, f) – система норм вимови певної мови; розділ мовознавства, який вивчає та розробляє систему норм вимови
- ◆ **особа** (*англ.*: person; *нім.*: Person, f) – категорія дієслова, яка позначає відношення суб'єкта дії до мовця
- ◆ **палатальний** (*англ.*: palatal; *нім.*: palatal) – приголосний, який утворюється за допомогою підняття середньої спинки язика до твердого піднебіння
- ◆ **панхронія** (*англ.*: panchronistic approach; *нім.*: Panchronie, f) – позачасове існування мовного явища
- ◆ **парадигма** (*англ.*: paradigm; *нім.*: Paradigma, n) – сукупність мовних елементів (напр., форм слова), пов'язаних системними відношеннями (напр., парадигма закінчень)
- ◆ **парадигматика** (*нім.*: Paradigmatik, f) – розділ лінгвістики, який вивчає відношення між мовними елементами, які утворюють систему (парадигму)

- ◆ **паралінгвістика** (англ.: paralinguistics; нім.: Paralinguistik, f) – розділ мовознавства, який вивчає немовні засоби спілкування (жести, міміку, пози тощо)
- ◆ **паратаксис** (англ.: parataxis; нім.: Parataxe, f) – спосіб вираження синтаксичних відношень, при якому елементи конструкції не залежать один від одного (на відміну від *гіпотаксису*), напр.: *думаю, він завтра прийде* – паратаксис; *думаю, що він завтра прийде* – гіпотаксис
- ◆ **парафраза (перифраз)** (англ.: paraphrase; нім.: Periphrase, f) – описовий вислів (див. *перифраз*)
- ◆ **парні слова** (англ.: alliterating words; нім.: Wortpaar, n) – фразеологічна одиниця, яка складається з двох слів, звичайно зв'язаних семантичною чи фонетичною подібністю, напр.: нім. *weit und breit*
- ◆ **паронімія** (англ.: paronymy; нім.: Paronymie, f) – звукова чи морфологічна подібність двох виразів, що позначають різні поняття, напр.: рос. *голова* – *головешка*, нім. *Rasen* – *reisen*
- ◆ **пасив** (англ.: passive voice; нім.: Passiv, m) – дієслівний пасивний стан; вказує на те, що над об'єктом – підметом речення виконується дія
- ◆ **пацієнс** (англ.: patiens; нім.: Patiens, n) – об'єкт дії, який протиставляється суб'єкту (агенсу), напр., у реченні *Книги читаються студентами* – *книги* є пацієнсом
- ◆ **пейорація** (англ.: pejoration; нім.: Pejoration, f) – погіршення значення
- ◆ **пересув приголосних** (англ.: consonant shift; нім.: Lautverschiebung, f) – розвиток індоєвропейських змичних у германських, хетській, тохарських і вірменській мовах
- ◆ **перехідне дієслово** (англ.: transitive verb; нім.: transitives Verb, n) – дієслово, яке вимагає після себе прямого додатка, напр., *читати* (книжку)
- ◆ **перлокутивний акт** (англ.: perlocutive act; нім.: perlocutiver Akt, m) – такий вид локутивних актів, коли мовець намагається подіяти на слухача, створити нову ситуацію, викликати певні наслідки

- ◆ **перфект** (англ.: perfect; нім.: Perfekt, n) – минулий час дієслова, який виражає результат дії
- ◆ **перцепція** (англ.: perception; нім.: Perception, f) – сприйняття, напр., звуків слухачем)
- ◆ **письмо** (англ.: writing; нім.: Schrift, f) – знакова система фіксації мовлення, що дозволяє за допомогою графічних елементів передавати мовленнєву інформацію на відстані та закріпити її в часі. Система письма характеризується постійним складом знаків. Є чотири основні типи письма: ідеографічне, словесно-складове, власне силабічне, буквенно-звукове (алфавітне)
- ◆ **підмет** (англ.: subject; нім.: Subjekt, m) – один із двох головних членів речення, незалежний від інших членів речення; виражає предмет або діючу особу
- ◆ **підрядне речення** (англ.: subordinate clause; нім.: Nebensatz, m) – залежне речення у складі складнопідрядного, пов'язане з головним підрядним зв'язком
- ◆ **плеоназм** (англ.: pleonasm; нім.: Pleonasmus, m) – накопичення синонімічних висловів, напр.: *Це був чудовий, прекрасний, неповторний вечір.*
- ◆ **плюсквамперфект** (англ.: pastperfect; нім.: Plusquamperfekt, n) – давно минулий час; позначає граматичну дію, яка завершена в минулому, як правило, раніше за іншу дію в минулому
- ◆ **поверхова структура** (англ.: surface structure; нім.: Oberflächenstruktur, f) – термін генеративної лінгвістики; одиниці мовлення, які безпосередньо спостерігаються (речення та їх частини). Протиставляються *глибинній структурі*
- ◆ **позиційні зміни** (англ.: conditioned change; нім.: bedingter Wandel, m) – зміни у звуковому складі слова, що залежать від певної позиції змінюваної фонемі, напр., редукція

- ◆ **полісемія** (*англ.*: polysemy; *нім.*: Polysemie, f) – багатозначність, наявність в одного слова кількох значень, зв'язок між якими відчувається носіями мови, напр.: *голова* – частина тіла, *голова* – батько сім'ї
- ◆ **поляризація (значення)** (*англ.*: polarization, enantiosemy; *нім.*: Polarisierung der Bedeutung) – розвиток двох протилежних значень з одного початкового (нейтрального)
- ◆ **порівняльно-історичне мовознавство (компаративістика)** (*англ.*: comparativistics; *нім.*: Komparatistik, f) – напрямок у мовознавстві, що виник на початку 19 ст. (Ф. Бопп, Я. Грім, Р. Раск, О. Востоков). Головним методом аналізу є внутрішня та зовнішня реконструкція шляхом порівняння споріднених мов (порівнюються, як правило, старі мови)
- ◆ **порівняльно-історичний метод** (*англ.*: comparative-historical method; *нім.*: historisch-vergleichende Methode, f) – порівняльне дослідження споріднених мов у процесі їх розвитку
- ◆ **прагматика** (*англ.*: pragmatics; *нім.*: Pragmatik, f) – та частина змісту мовного знака, в якій виражається відношення мовця до позначуваного предмету дійсності; галузь семіотики, яка вивчає відношення між знаком і мовцем; у лінгвістиці терміном *прагматичний* позначають також галузь науки, яка вивчає використання висловлювання в різноманітних ситуаціях
- ◆ **прамова** (*англ.*: parent language; *нім.*: Ursprache, f) – найдавніша відновлювана вченими форма мови, з якої походять усі споріднені між собою мови
- ◆ **предикат** (*англ.*: predicate; *нім.*: Prädikat, n) – присудок
- ◆ **предикативне відношення** (*англ.*: predikative relation; *нім.*: pradikative Beziehung, f) – відношення між підметом і присудком
- ◆ **презент** (*англ.*: present tense; *нім.*: Präsens, n) – теперішній час; форма дієслова, яка вказує на те, що дія відбувається одночасно з моментом мовлення

- ◆ **прескриптивна лінгвістика** (*англ.*: prescriptive linguistics; *нім.*: prescriptive Linguistik, f) – галузь мовознавства, в якій розглядаються причини та рекомендації стосовно вживання мови
- ◆ **пресуппозиція** (*англ.*: presupposition; *нім.*: Presupposition, f) – очевидна, але висловлена в неявній формі смислова передумова якогось твердження, напр.: у твердженні *Сучасний король Франції лисий* міститься пресуппозиція, що у Франції зараз є король
- ◆ **претерит** (*англ.*: preterite; *нім.*: Präteritum, n) – минулий час дієслова
- ◆ **претерито-презентні дієслова** (*англ.*: preterite-present verbs; *нім.*: präterito-präsentia Verben, Pl) – дієслова, теперішній час яких утворюється так, як минулий час сильних дієслів
- ◆ **префікс** (*англ.*: prefix; *нім.*: Präfix, n) – афікс, що стоїть перед коренем, має реляційне та дериваційне значення, напр., *нім.* *stehen* – *gestehen* (дериваційний префікс); *stehen* – *gestanden* (реляційний префікс)
- ◆ **приголосні звуки** (*англ.*: consonants; *нім.*: Konsonanten, Pl) – звуки, що протиставляються голосним за такими ознаками: наявність перепони при артикуляції, наявність шуму при утворенні, нескладоутворюючі, ротозмикачі, більше напруження м'язів при артикуляції
- ◆ **придихання** (*англ.*: aspiration; *нім.*: Aspiration, f) – додаткове тертя повітря до голосових зв'язок, що надає звукам характерного тембру
- ◆ **прийменник** (*англ.*: preposition; *нім.*: Präposition, f) – частина мови, яка служить для вираження відношень між предметами; займає позицію перед іменником
- ◆ **прикметник** (*англ.*: adjective; *нім.*: Adjektiv, n) – частина мови, яка включає категорії ознаки і ступенів порівняння; звичайно виступає в синтаксичній ролі означення
- ◆ **прислів'я** (*англ.*: proverb; *нім.*: Sprichwort, n) – фразеологічна одиниця у вигляді вислову з повчальним змістом

- ◆ **прислівник** (*англ.*: adverb; *нім.*: Adverb, *n*) – частина мови, яка виражає ознаку дії, уточнює семантику дієслова, прикметника чи іншого прислівника; синтаксично виконує роль обставини
- ◆ **проривний** (*англ.*: plosive; *нім.*: Explosivlaut, *m*) – звук, що утворюється під час подолання потоком повітря певної перепони в ротовій порожнині
- ◆ **просторіччя** (*англ.*: popular language; *нім.*: Volkssprache, *f*) – слова та вирази, які не входять до літературної норми, а характеризують розмовно-побутовий стиль
- ◆ **протеза** (*англ.*: prothesis; *нім.*: Prothese, *f*) – приєднання додаткового звука на початку морфеми, напр.: старослов. *осемь* – рос. *восемь*, рос. *ухо* – укр. *вухо*
- ◆ **прототипна семантика** (*нім.*: Prototypensemantik, *f*) – напрям у зарубіжному мовознавстві, головним поняттям якого є прототип. Це поняття не отримало однозначного визначення, його можна пояснити таким чином: прототип – абстрактна сутність, що складається з типового набору семантичних ознак, які характеризують цей об’єкт, напр.: поняття “пташка” може бути представлене прототипом “горобець”, який, у свою чергу, складається з ознак “покритий пір’ям”, “літає”, “сірий”, “цвірінькає” і т. п.
- ◆ **пряма мова** (*англ.*: direct speech; *нім.*: direkte Rede, *f*) – чуже висловлювання, подане дослівно, часто з коментарем особи, яка відтворює це висловлювання
- ◆ **прямий об’єкт** (*англ.*: direct object; *нім.*: Akkusativobjekt, *n*) – додаток, що стоїть у знахідному відмінку
- ◆ **психолінгвістика** (*англ.*: psycholinguistics; *нім.*: Psycholinguistik, *f*) – створена в США галузь мовознавства, яка вивчає мовні об’єкти за допомогою методів, що використовуються у психології
- ◆ **пуризм** (*нім.*: Sprachreinheit, *f*) – намагання очистити мову від запозичень
- ◆ **реалія** (*англ.*: realia; *нім.*: Realie, *f*) – предмет матеріальної культури певного народу чи країни
- ◆ **редукція** (*англ.*: reduction; *нім.*: Reduktion, *f*) – нечітка вимова ненаголошеного звука, що призводить до його зміни чи зникнення, напр., *село*; *англ.* *take*

- ◆ **редуплікація** (англ.: reduplication; нім.: Reduplikation, *f*) – подвоєння, повторення складів чи морфем; у германських мовах – неповний повтор кореневої морфеми для утворення форм одного з типів сильних дієслів. Ці дієслова називаються редуплікуючими, напр. гот. *letan – lai – lot*
- ◆ **рекурсія** (англ.: off-glide, final glide; нім.: Ausgang, *m*; Abglitt, *m*) – остання фаза артикуляції, коли органи мовлення повертаються до початкової позиції
- ◆ **рема** (англ.: rheme; нім.: Rhema, *n*) – нове в інформації, яка передається
- ◆ **референт** (англ.: referent; нім.: Referent, *m*) – предмет дійсності, який позначається словом, напр., *книжка, яка лежить на моєму столі, – підручник*
- ◆ **речення** (англ.: sentence; нім.: Satz, *m*) – висловлювання, що містить предикативну синтагму, передає відносно завершену інформацію і характеризується відповідною інтонацією
- ◆ **ритм** (англ.: rhythm; нім.: Rhythmus, *m*) – рівномірне чергування наголошених і ненаголошених складів, прискорення чи сповільнення довготи і короткості у різних типах мовлення
- ◆ **ритміка** (англ.: rhythmic; нім.: Rhythmik, *f*) – розділ фонетики, що вивчає загальні закономірності ритмічної побудови мовлення
- ◆ **ритмомелодика** (англ.: rhythm-melodics; нім.: Rhytmomelodik, *f*) – членування мовлення згідно з певними інтонаційними та ритмічними мелодіями
- ◆ **рід** (англ.: gender; нім.: Geschlecht, *n*) – граматична категорія, за допомогою якої здійснюється розподіл слів (як правило – іменних) на кілька (зазвичай три) класи – чоловічий, жіночий, середній
- ◆ **розширення значення** (англ.: semantic extension, widening of meaning; нім.: Bedeutungserweiterung, *f*) – семантична зміна, при якій відбувається розширення об'єму понятійного змісту слова
- ◆ **руни** (англ.: runes; нім.: Runen, *Pl*) – древні графічні знаки, що використовувалися у старогерманській писемності (III ст. н.е.); рунічне письмо використовувалося також іншими мовами

- ◆ **ряд** (*англ.*: zone; *нім.*: Reihe, f) – місце піднесення язика при артикуляції голосних звуків (розрізняють *передній, середній* та *задній* ряд)
- ◆ **свідомість** (*англ.*: thinking; *нім.*: Bewußtsein, n) – здатність людини до ідеального відтворення дійсності в мисленні, усвідомлення себе як особистості; пов'язана з мовою як із засобом формування та вираження думок, а також засобом самовираження
- ◆ **сема** (*англ.*: seme; *нім.*: Sem, n) – компонент мовного значення лексеми, найдрібніша частинка змісту. Семи є мисленневими утвореннями, які дозволяють ефективно описувати значення слова, але вони не є одиницями чи висловлюваннями мови, хоча формуються за допомогою мовних висловлювань
- ◆ **семантика** (*англ.*: semantics; *нім.*: Semantik, f) – значення мовної одиниці; наука про це значення
- ◆ **семантичне поле** (*англ.*: semantic field; *нім.*: Wortfeld, n) – лексична мікросистема, об'єднана загальною семою, напр., семантичне поле, утворене позначеннями кольорів. На відміну від синонімічного ряду, елементи якого знаходяться у відношеннях субституції, в семантичному полі існує комутація, інакше кажучи, елементи семантичного поля не можуть замінити один одного в контексті без зміни змісту, напр., *синій* не може замінити *червоний*, але *сміливий* може замінити *хоробрий* (синоніми)
- ◆ **семантичний множник** (*англ.*: seme; *нім.*: Sem, n) – див. *сема*
- ◆ **семантичні закони** (*англ.*: semantic law; *нім.*: semantische Gesetze, Pl) – подібні або однакові семантичні зміни, які регулярно повторюються в словах різного походження. На відміну від універсалій, семантичні закони носять більш обмежений характер
- ◆ **семасіологія** (*англ.*: semasiology; *нім.*: Semasiologie, f) – наука про значення слова
- ◆ **семема** (*англ.*: sememe; *нім.*: Semem, n) – семантична одиниця, яка приблизно дорівнює окремому значенню багатозначного слова; семема складається із сем

- ◆ **семіотика** (англ.: semiotics; нім.: Semiotik, f) – наука про знаки та знакові системи, в тому числі про мовні знаки. Виникла завдяки працям Пірса, Карнапа й Моріса, які поділяють семіотику на семантику, прагматику та синтактику. Семантика у поглядах цих учених визначається як відношення між знаками і тим, що ці знаки означають; прагматика – це вживання знаків носіями мови (відношення між знаками і мовцями); синтактика – як відношення між знаками та правила їх поєднання
- ◆ **семіотичний трикутник** (англ.: semiotic triangle; semiotisches Dreieck, n) – запропонована Огденом та Річардсом (1923) схема співвідношень між знаком, поняттям (ідеєю) та предметом (референтом). Ця схема широко використовується у дослідженнях із семасіології. Теорії, що розглядають як значення слова референт (предмет), називають референційними; теорії, що розглядають як значення поняття (ідею), називають ідеаційними
- ◆ **сигнал** (англ.: signal; нім.: Signal, n) – один із видів невмотивованих знаків
- ◆ **сигніфікат** (англ.: significat) – відображення у свідомості людини уявлення про певний предмет чи клас однотипних предметів
- ◆ **символ** (англ.: symbol; нім.: Symbol, n) – такий знак, що проявляє структурну подібність позначуваним предметом чи явищем, напр., вага і пов'язка на очах як компоненти символу передають зміст поняття “безпристрасне правосуддя”. У мові знаки-символи передають структуру змісту, напр., *zigzag* – крутий поворот
- ◆ **сингармонізм** (англ.: synharminosim; нім.: Synharmonismus, m) – гармонія голосних; асиміляція голосних в афіксах голосним у корені; поширена в тюркських мовах
- ◆ **синекдоха** (нім.: Synekdoche, f) – вживання назви частини замість назви цілого чи навпаки, напр., *моя нога ніколи не переступить твоєї поріг*
- ◆ **синергетика** (англ.: vowel harmony, vocalic harmony; нім.: Vokalharmonie, f) – напрямок, що розвивається у математичній лінгвістиці. Основними поняттями є саморегуляція і самоорганізація мовних одиниць як результат

взаємодії випадкових та необхідних факторів функціонування і розвитку мови

- ◆ **синкопа** (*англ.*: syncopé, syncorotation; *нім.*: Synkope, *f*) – випадання звука чи кількох звуків у слові між приголосними
- ◆ **синкретизм** (*англ.*: syncretism; *нім.*: Synkretismus, *m*) – об'єднання, збіг форм чи значень; суміщення семантичних чи структурних ознак різних одиниць мови, напр., синкретичним може бути значення
- ◆ **синоніми** (*англ.*: synonyms; *нім.*: Synonyme, *Pl*) – лексеми, які позначають однакові чи подібні денотати, виражають однакові чи подібні сигніфікати і в певних видах контексту можуть замінювати один одного
- ◆ **синонімія** (*англ.*: synonymy; *нім.*: Synonymie, *f*) – подібність значень різних мовних одиниць
- ◆ **синсемантичні слова** (*англ.*: synsemantic words) – службові слова
- ◆ **синтагма** (*англ.*: syntagma) – одиниця мовлення, сполучення двох членів, що пов'язані певним типом відношень, де один член є головним, а інший – залежним. Синтагми класифікуються за зв'язком між їхніми складовими, напр., *атрибутивні, релятивні, предикативні*
- ◆ **синтагматичні відношення** (*англ.*: syntagmatic relations) – це відношення між різнорідними елементами в мовному ланцюжку
- ◆ **синтаксис** (*англ.*: syntax) – розділ мовознавства, що вивчає словосполучення та речення як одиниці мовлення
- ◆ **синтетичні мови** (*англ.*: synthetic languages) – мови, в яких переважають синтетичні граматичні способи, тобто граматичне значення виражається в межах слова
- ◆ **синхронія** (*англ.*: synchrony) – вивчення мови чи споріднених мов на певному конкретному історичному етапі
- ◆ **система** (*англ.*: system) – сукупність взаємозалежних і взаємопов'язаних елементів

- ◆ **склад** (*англ.*: syllable) – відрізок мовлення, що характеризується збільшенням сонорності, вимовляється окремим поштовхом видихуваного повітря за одну артикуляцію та вважається мінімальним елементом мовлення
- ◆ **сленг** (*англ.*: slang; *нім.*: Slang, m) – розмовний варіант мови певної соціальної групи чи прошарку
- ◆ **словник** (*англ.*: dictionary; *нім.*: Wörterbuch, n) – книга, що містить слова чи інші одиниці мови, напр., фраземи
- ◆ **слово** (*англ.*: word; *нім.*: Wort, n) – основна одиниця лексичного рівня мови, що характеризується цільнооформленістю, довільністю, ідіоматичністю
- ◆ **словозміна** (*англ.*: inflexion, accidence; *нім.*: Flexion, f) – утворення граматичних форм певного слова
- ◆ **словосполучення** (*англ.*: word-combination; *нім.*: Wortverbindung, f) – синтаксична конструкція, що утворюється поєднанням двох чи більше повнозначних слів на основі підрядного граматичного зв'язку узгодження, керування чи прилягання
- ◆ **словотвір** (*англ.*: word creation; *нім.*: Wortbildung, f) – утворення нових слів різними способами
- ◆ **словоформа** (*англ.*: word form; *нім.*: Wortform, f) – певне слово в конкретній граматичній формі, варіант лексеми
- ◆ **службові слова** (*англ.*: auxiliary words; *нім.*: Hilfswörter, Pl) – слова, що не можуть самостійно виконувати функцію члена речення і не мають самостійного лексичного значення
- ◆ **сонорний** (*англ.*: resonant) – звук, при утворенні якого найважливішу роль відіграє голос, а шум – або відсутній, або мінімальний, напр., *Л, М*
- ◆ **соціолінгвістика** (*англ.*: sociolinguistics) – наука, що вивчає соціальні проблеми функціонування і використання мови
- ◆ **сполучник** (*англ.*: conjunction) – службове слово, яке служить для сполучення повнозначних слів, членів речення чи речень

- ◆ **спрощення** (англ.: de-etymologization; нім.: Abschleifung, f) – деетимологізація, зникнення меж між морфемами первинно складному чи похідному слові, внаслідок чого це слово стає простим, напр., нім. *Nachtigall* “соловей”, англ. *lord* “пан”, *lady* “пані” – були спочатку складними словами; втрата словом морфологічної мотивованості
- ◆ **стан** (англ.: voice; нім.: Genus, n) – категорія дієслова, яка виражає відношення між суб’єктом та об’єктом дії
- ◆ **стилістика** (англ.: stylistics; нім.: Stilistik, f) – розділ мовознавства, який вивчає різні стилі та засоби вираження
- ◆ **стиль** (англ.: style; нім.: Stil, m) – 1) різновидність мови, закріплена в певному суспільстві традицією за однією з найбільш загальних сфер соціального життя, відрізняється деякими елементами (лексичними, граматичними, фонетичними) від інших різновидностей тієї ж мови. В такому розумінні розрізняють нейтральний, високий / книжний, і низький / розмовний стилі; 2) різновид літературної мови, у якому мова виступає в тій або іншій сфері суспільно-мовленнєвої практики й особливості якого зумовлені особливостями спілкування у цій сфері. В такому розумінні розрізняють 5 функціональних стилів: розмовно-побутовий, науковий, публіцистичний, діловий, стиль художньої літератури; 3) індивідуальна, авторська манера висловлювання. В такому розумінні говорять про індивідуальний авторський стиль або стиль певної літературної епохи
- ◆ **структура** (англ.: structure) – сукупність відношень між елементами системи
- ◆ **структуралізм** (англ.: structuralism) – напрям у мовознавстві, що вивчає внутрішнє відношення та взаємозв’язки компонентів мови
- ◆ **ступені порівняння** (англ.: degrees of comparison) – граматична категорія, яка виражає ступінь якості (позитивна – вища – найвища). Зазвичай ця категорія притаманна прикметникам і прислівникам, але в деяких мовах – і дієсловам та іменникам (пор. *він ще більший шахрай* – де *більший* виражає вищу ступінь якості іменника *шахрай*)

- ◆ **субституція** (*англ.*: substitution) – вид трансформації, така зміна плану вираження, при якій залишається незмінним план змісту, напр.: *сміливий* можна замінити словом *хоробрий* без суттєвої зміни змісту
- ◆ **субстрат** (*англ.*: substratum) – мова, на яку накладається інша мова в процесі схрещення мов, напр., кельтські мови є субстратом для сучасної французької
- ◆ **суперстрат** (*англ.*: superstratum) – мова, яка накладається на іншу мову в процесі схрещення мов, напр.: тюркські – суперстрат для болгарської мови
- ◆ **суплетивізм** (*англ.*: suppletion; *нім.*: Suppletivismus, m) – утворення форм слова від різних коренів, напр.: *я – мене*, *англ. good – better*
- ◆ **суфікс** (*англ.*: suffix; *нім.*: Suffix, n) – постфікс із дериваційним значенням, напр.: *-тель* (*вчи-тель*)
- ◆ **табу** (*англ.*: taboo; *нім.*: Verbot, n) – заборона вживання слова внаслідок міфологічних вірувань, міркувань, ввічливості, тактовності чи з інших причин
- ◆ **тавтологія** (*англ.*: tautology; *нім.*: Tautologie, f) – надлишковість висловлювання, тобто нагромадження подібних чи однакових семантичних компонентів в одному висловлюванні
- ◆ **таксономічний аналіз** (*англ.*: taxonimical analysis; *нім.*: taxonomische Analyse, f) – аналіз мовних одиниць, що ґрунтується на їх класифікаційних ознаках
- ◆ **такт** (*англ.*: breath group; *нім.*: Sprechтакт, m) – частина фрази, яка поєднана одним наголосом, напр., *до дому*, *рос. на дому*
- ◆ **тезаурус** (*англ.*: thesaurus; *нім.*: Thesaurus, m) – словник, у якому словниковий склад мови поданий у вигляді семантично пов'язаних груп слів
- ◆ **текст** (*англ.*: text; *нім.*: Text, m) – сукупність зв'язаних висловлювань (звичайно в письмовій формі), що утворюють сегмент, більший ніж речення
- ◆ **тема** (*англ.*: theme; *нім.*: Thema, n) – вже відоме, вихідне в інформації, яка передається (див.: *актуальне членування*)

- ◆ **тембр** (*англ.*: timbre; *нім.*: Klangfarbe, *f*) – характерне забарвлення звука, яке виникає як результат взаємодії основних та резонаторних тонів
- ◆ **теорія мовленнєвих актів** (*англ.*: speech act theory; *нім.*: Sprechakttheorie, *f*) – теорія, розвинена у працях Дж. Остіна і Дж. Серля, що розглядає мовленнєві дії. Мовлення вивчається не тільки як засіб спілкування, але, перш за все, як деяка дія (наказ, питання, ствердження). Виконання мовленнєвого акту передбачає членороздільну вимову звуків, граматично і лексично правильну побудову висловлювання, співвідношення цього висловлювання із ситуацією чи предметами дійсності. Усі ці види мовленнєвої діяльності позначаються спеціальними термінами: (фонетичний акт, фатичний акт, ілокутивний акт). Теорія мовленнєвої діяльності є складовою частиною прагматики
- ◆ **теорія моногенезу** (*англ.*: monogenesis theory; *нім.*: Monogenese-Theorie, *f*) – вчення про походження усіх мов світу з одного джерела (Марр, Сводеш)
- ◆ **теорія стадіальності** – подача розвитку мови як зміни стадій, представники цієї теорії – А. Шлейхер (XIX ст.), Н.Я. Марр (XX ст. СРСР)
- ◆ **термін** (*англ.*: term; *нім.*: Fachwort, *n*) – позначення предмета, поняття чи явища, яке специфічне лише для фахового чи наукового контексту
- ◆ **термінологія** (*англ.*: terminology; *нім.*: Terminologie, *f*) – сукупність термінів певної галузі; наука про терміни
- ◆ **типологічна класифікація мов** (*англ.*: typological classification; *нім.*: typologische Klassifikation, *f*) – така класифікація, яка ґрунтується на подібності структурних особливостей мов, а не на їхній генеалогічній спорідненості. Найвідомішою є морфологічна класифікація мов відповідно до якої виділяють 4 основні типи мов: 1) ізолюючі (аморфні); 2) аглютинативні; 3) інкорпоруючі; 4) флективні
- ◆ **типологія** (*англ.*: typology; *нім.*: Typologie, *n*) – зіставне вивчення структурних особливостей різних рівнів мов незалежно від ступеня їх генетичної спорідненості. Типологічне вивчення мов сприяє виявленню *мовних універсалій*

- ◆ **тлумачний словник** (*англ.*: defining dictionary) – словник, у якому тлумачаться значення слів
- ◆ **тон** (*англ.*: tone) – акустична характеристика звуку, що визначається частотою ритмічних коливань напружених головних зв'язок
- ◆ **топоніми** (*англ.*: toponyms) – географічні назви
- ◆ **транскрипція** (*англ.*: transcription) – спосіб передачі на письмі звуків і фонем мови (є звукова, фонетична та фонематична транскрипція)
- ◆ **транслітерація** (*англ.*: transliteration) – передача тексту однієї мови графічними засобами іншої мови
- ◆ **трансформація** (*англ.*: transformation) – зміна плану вираження, при якій план змісту залишається незмінним, напр., *брат читає книжку – книжка читається братом*
- ◆ **тропи** (*англ.*: tropes) – слова та словосполучення, які вживаються у переносному значенні для посилення виразності мови (метафора, метонімія тощо); термін поетики і стилістики
- ◆ **узгодження** (*англ.*: conkord, agreement, coordination) – тип зв'язку в синтагмі, при якому в обох членів синтагми проявляються однакові граматичні значення, напр., *нова хата – жін. рід, Н.в., одинна*
- ◆ **узус** (*англ.*: usage) – прийняте вживання мовної одиниці
- ◆ **умлаут** (*англ.*: mutation, umlaut) – асимілятивна зміна голосного в корені під впливом голосного в суфіксі чи флексії (який пізніше міг редукуватися) напр., нім. *Fuß – Füße*, англ. *foot – feet*
- ◆ **універсалії** (*англ.*: language universals) – такі мовні явища, які характерні для всіх чи більшості мов
- ◆ **фарингальний** (*англ.*: pharyngeal, pharyngal) – глотковий приголосний, напр., *Г*
- ◆ **філологія** (*англ.*: philology) – загальна назва дисциплін, що вивчають мову, літературу та фольклор певного народу

- ◆ **флексія** (*англ.*: inflexion) – постфікс з реляційним закінченням, напр., закінчення **a** в іменників жіночого роду
- ◆ **флексивна мова** (*англ.*: (in)flexional language) – мова, в якій граматичні значення передаються флексіями
- ◆ **фонема** (*англ.*: phoneme) – мінімальна одиниця звукової системи мови, яка служить для розрізнення значень слова або морфеми; утворення одиниць вищого рівня
- ◆ **фонетика** (*англ.*: phonetics) – розділ мовознавства, що вивчає утворення звуків мови та їх властивості
- ◆ **фонетичне членування мови** (*англ.*: phonetic segmentation) – поділ мовленнєвого потоку на сегменти
- ◆ **фонетичний акт** (*англ.*: phonetic act) – вид локутивного акту; утворення, вимова певних звуків мови
- ◆ **фонетичні закони** (*англ.*: phonetic laws) – регулярні фонетичні зміни; регулярні фонетичні відповідності в генетично споріднених мовах
- ◆ **фонологізація** (*англ.*: phonemicization, phonologization) – перетворення варіантів фонем в окрему, самостійну фонему
- ◆ **фонологія** (*англ.*: phonology) – розділ мовознавства, який вивчає фонем, тобто, функціональний і структурний аспекти звуків.
- ◆ **фраза** (*англ.*: phrase; *нім.*: Phrase, f) – елемент мовлення, обмежений паузами
- ◆ **фразеологізм** (*англ.*: phraseological unit; *нім.*: Phraseologismus, m) – стале словосполучення, члени якого міцно пов'язані між собою та складають певну єдність, яка виступає в реченні одним членом
- ◆ **фразеологічний словник** (*англ.*: phraseological dictionary; *нім.*: phraseologisches Wörterbuch, n) – словник, у якому подані стійкі словосполучення, ідіоми, прислів'я певної мови
- ◆ **фразеологія** (*англ.*: phraseology; *нім.*: Phraseologie, f) – розділ мовознавства, що вивчає фразеологічні одиниці

- ◆ **функціональна грамати́ка** (*англ.*: functional grammar; *нім.*: funktionelle Grammatik, f) – напрямок у мовознавстві, який спирається при описі одиниць мови на функції, що виконуються цими одиницями
- ◆ **функції мови** (*англ.*: functions of language; *нім.*: Sprachfunktionen, Pl) – роль та призначення мови в суспільстві; розрізняють такі основні функції мови: комунікативна (засіб спілкування); експресивна (вираження думки); емотивна (вираження емоцій); номінативна (засіб позначення предметів та явищ дійсності) тощо
- ◆ **функціональний стиль** (*англ.*: functional style; *нім.*: funktioneller Stil, m) – сфера вживання мови, напр., публіцистичний, розмовно-побутовий
- ◆ **час** (*англ.*: tense; *нім.*: Tempus, n) – категорія дієслова, яка вказує на протікання дії в часі, який співвідноситься з моментом мовлення – одночасно з ним, до цього моменту чи після нього (відповідно – теперішній, минулий або майбутній час). У різних мовах існує складна система відносних граматичних часів, які уточнюють співвідношення подій між собою та з моментом мовлення
- ◆ **частини мови** (*англ.*: parts of speech; *нім.*: Redarten, Pl) – граматичні класи слів, які поєднуються спільними категоріями, однаковими синтаксичними функціями та спільним абстрактним значенням і мають спільні типи формо- та словоутворення
- ◆ **частотний словник** (*англ.*: frequency word-book) – словник, у якому подається частота вживання слів у певних текстах
- ◆ **чергування** (*англ.*: alternation; *нім.*: Lautwechsel, m) – здатність однієї одиниці плану вираження (напр., звука) замінити іншу одиницю в межах однієї й тієї ж морфеми, напр.: *рука – руці*
- ◆ **числівник** (*англ.*: numeral; *нім.*: Zahlwort, n) – частина мови, яка має категорію числа та служить для позначення кількості предметів і порядку їх рахунку
- ◆ **шиплячий** (*англ.*: hushing sound; *нім.*: Zischlaut, m) – піднебінний щілинний і змично-щілинний звук, що має характерне шипіння, напр., *Ш*

- ◆ **штучні мови** (*англ.*: artificial languages) – знакові системи, які створюються для використання в тих галузях, де використання природних мов менш ефективно чи неможливе (напр., есперанто)
- ◆ **шумний** (*англ.*: noise consonant) – приголосний, тембр якого визначається характером певного шуму
- ◆ **щілинний** (*англ.*: fricative) – звук, що утворюється проходженням повітря через утворену в процесі артикуляції щілину, напр., **X, B**

Вступ до мовознавства та основи наукових досліджень / Bevezetés a nyelvtudományba és a tudományos kutatás alapjai: Методичні рекомендації призначаються для більш ефективної організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Вступ до мовознавства та основи наукових досліджень» для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова та література)» та «014 Середня освіта (Мова і література угорська)». Освітні програми: «Середня освіта (Українська мова та література)», «Середня освіта (Мова і література угорська)». Укладачі: Черничко С.С., Барань Є. Б., Вараді К. Ю., Певсе А. А. – Берегове: ЗУІ ім. Ф. Ракоці II, 2025 р.– 86 с. (українською мовою)

Методичні рекомендації призначаються для більш ефективної організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Вступ до мовознавства та основи наукових досліджень» для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «014 Середня освіта (Українська мова та література)» та «014 Середня освіта (Мова і література угорська)». Освітні програми: «Середня освіта (Українська мова та література)», «Середня освіта (Мова і література угорська)». Укладачі: Черничко С.С., Барань Є. Б., Вараді К. Ю., Певсе А. А. – Берегове: ЗУІ ім. Ф. Ракоці II, 2025 р.